

בעזה"י

קונטרס

לפני השם תטהרו

בהירות בעבודתנו ביום הכיפורים

• התשובה ביוה"כ

• הוידוי ביוה"כ

m.hatshuva@gmail.com

במייל

אלול תשע"ט

בס"ד

ובפקס 03-6785001 [לציין עבור 'לפני השם']

ביקורת

מהדורת

052-7119031

ובפלי'

הערות והארות תתקבלנה בברכה

→ הסכמות ומכתבי ברכה מהרבנים הגאונים שליט"א נדפסו בקונטרס 'מעשה התשובה' →

"כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם

מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו"

[ויקרא ט"ז,ל]

מה טיבה של טהרה זו?

א. האם הטהרה הזו היא הבטחה [שהכל זוכים בה ביום"כ] או שהיא ציווי [לעשות תשובה]?

ב. האם הטהרה הזו היא רק סליחה וכפרה [העברת העונש] או שיש בה אף את מעלת הריצוי [חזרה לקירבת השם כאילו לא חטא]?

ג. מהם התנאים הנצרכים להשגת טהרה זו?

ד. מהי מעלתה של התשובה ביום הכפורים לעומת התשובה בשאר ימות השנה?

ה. מה הטעם לריבוי הוידוים ביום"כ?

ו. מה צריך לחשוב בוידוי כאשר מזכיר חטאים שאינו יודע שעשאם?

ז. מהי תקנת חטאים שנשכחו?

"אמר החכם: פרי הימים הלילות, פרי השבוע שבת,

פרי השבת מועד, פרי המועד ר"ה, פרי ר"ה יוה"כ, והוא

תכלית הכל"

[מאירי חיבור התשובה, מאמר ב', סופ"ט, וכע"ז בכוזרי מאמר ג' אות ה'].

לידיעת הלומדים: ציוני המקומות לקונטרס מעשה התשובה מתייחסים למהדורת אלול תשע"ט

אחרי שזכינו בס"ד זה כמה שנים להוציא לאור קונטרס "מעשה התשובה" המבאר את כלל מצות התשובה הנוהגת כל השנה, העירונו על הצורך להבהיר נקודות מעשיות המיוחדות לקיום מצות התשובה ביום הכיפורים, ויה"ר שיהא לתועלת.

לפני השם תטהרו

על

עבודתנו ביום הכיפורים

תוכן הענינים

4	הקדמה- האמצעים להשגת הכפרה והריצוי
6	מצות התשובה ביה"כ
6	א. חסד השם שבכפרה
6	ב. חיובה
7	ג. כפרת הלאוין
8	ד. גדרה
9	ה. מעלותיה
11	מצות הוידוי של יוה"כ
11	א. הוידוי קודם יוה"כ
11	ב. הוידוי ביה"כ עצמו- טעמים לרבוז חזרת הוידוים
13	ג. נוסח הוידוי
13	ד. פירוט החטא
13	ה. חזרה על וידוי יוה"כ שעבר
14	ו. וידוי על חטאים שאינו יודע שעשאם
15	ז. וידוי על חטאים שמסתפק אם עשאם
15	ח. וידוי על חטאים שעשאם ושכחם
16	ט. המחשבה קודם הוידוי
16	י. המחשבה בשעת הוידוי
17	שאלה בענין דברי הרמב"ם שאנו עוברים על כל החטאים הנזכרים בוידוי
20	נספח- ביאור דברי הרמב"ם במעלת עשרת ימי תשובה
22	מאמר ועתה מה השם שואל ממך [חשיבות קיום מצות התשובה גם כאשר אינה שלימה כדין]

"... אמר הקב"ה גיליתי לכם דין יום הכיפורים והודעתי לכם שאני מכפר בו על השבים, וספרתי לכם כל טכסיסין של יום-בתענית ובתפילה וקרבות וכו' " [מדרש, הביאו הרמב"ן בדרשתו לר"ה].

הקדמה לעבודתנו ביום הכיפורים

ביוה"כ אנו עוסקים בכמה ענינים שכולם הם לתכלית היום המיוחד בשנה אשר נועד להשגת הכפרה והריצוי.

- א. וידויים – תשובה
- ב. תפילה לכפרה
- ג. י"ג מידות
- ד. עבודת כה"ג - "סדר העבודה"
- ה. פיוטים וקריאת התורה

א. הודויים - תשובה

תקנו לנו חז"ל להתוודות עשרה וידויים¹ בתפילות יום הכיפורים, ב' וידויים בכל תפילה, אחד בתפילת הלחש ואחד בחזרת הש"צ [ועוד וידוי נוסף בתפילת המנחה ערב יוה"כ]. והנה זה מבואר שאין הוידוי משיג את כפרת יוה"כ בלי התשובה, וחייב חז"ל להתוודות ביוה"כ מביא את האדם לתשובה² [ויבאר עוד לקמן בביאור מצות התשובה ומצות הוידוי דיוה"כ], וע"י ריבוי הוידויים אדם יכול להוסיף בכניעתו להשם ובחרטתו ובחזוקת תשובתו ובהתקרבות אליו ית'.

ב. התפילה לכפרה

בשערי תשובה [ש"א, מ"א] מונה הר"י את התפילה בעשרים עיקרי התשובה שלו והיא בקשת הכפרה ובקשת הריצוי³. הרמב"ם בספר המצוות [עשה ע"ג] אף נקט שבקשת הכפרה היא חלק ממצות הוידוי⁴. הרס"ג [אמו"ד מאמר ה' פ"ה] והר"ן [דרוש השישין] ועוד הגדיל ולהחשיב את בקשת הכפרה עד שהגדיר את כל מצות הוידוי בלשון "בקשת הכפרה". ופשוט שכפי ריבוי וכוונת התפילה לכפרה כך תוצאות פעולתה, ונראה דזהו טעם מה שקבעו לנו בתפילות היום בקשות מרובות לכפרה⁵.

ג. י"ג מידות

"ויעבור השם על פניו ויקרא" [שמות ל"ד, ו],

¹ הגם שכבר בוידוי הראשון יוצא אדם ידי חובתו ד"ת ומתקבלת תשובתו, וחזינן עד כמה הרבו לנו במצות הוידוי [מעין 'מצות היום']. וטעם הדבר ראה לקמן במצות הוידוי של יוה"כ אות ב'.

² מלבד מה שאם יתודה בלי כוונה לשוב יוסיף חטא של 'וידוי פה' על חטאיו.

³ והר"י שם הוסיף את הבקשה לעזרה לעצם הצלחת עשיית התשובה ואת הבקשה להנצל מהיצר. ובסדר התפילה מצינו ריבוי תחינות ובקשות לחזקנו במצות התשובה, א"מ החזירנו בתשובה שלימה וכו' ועוד הרבה.

⁴ וגם בהלכותיו משמע קצת מדפתח [א,א] את נוסח הוידוי בתיבת אנא. בדומה לו מצינו למאירי [חיבור התשובה מאמר א' פ"ח] שבהגדרת העיקר השלישי דהתשובה כתב את הוידוי עם בקשת הסליחה, ולחובות הלבבות [שער התשובה, פ"ד] שבהגדרת מצות הוידוי כתב "שיתודה ויבקש המחילה". וראה במעשה התשובה ח"ב הע' 5 שכן משמעות הגמ' והירושלמי ועוד.

⁵ וראה בשע"ת [ש"ד אות י' בטעם מצות האכילה בעיוה"כ] "והשלישית למען נחזק להרבות תפילה ותחנונים ביום הכיפורים ולשית עצות בנפשנו על התשובה ועיקריה".

א"ר יוחנן אלמלי מקרא כתוב אי אפשר לאמרו מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח ציבור והראה למשה סדר תפילה אמר לו כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם וכו' אמר רב יהודה ברית כרותה לייג מידות שאינן חוזרות ריקם⁶ [ר"ה י"ז:].

ד. סדר העבודה

איתא בשהש"ר [פרשה ד' אות ו' ד"ה ד"א] כחוט השני שפתותיך זה לשון של זהורית ומדברך נאווה זה שעיר המשתלח, אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אין לנו לשון זהורית ושעיר המשתלח אמר להם כחוט השני שפתותיך, רחישת פיך חביבה עלי כחוט השני של זהורית, רב אבהו אמר עלה ונשלמה פרים שפתינו מה נשלם תחת פרים ותחת שעיר המשתלח- שפתינו. עכ"ל, והביאו הראשונים לדרשת חז"ל זו כמקור לסדר עבודת יוה"כ⁷.

ה. פיוטים וקריאת התורה

כתב הרס"ג [אמונות ודעות מאמר חמישי פ"ה] עיצה מוסרית להגיע לקבלת התשובה והיא התבוננות בחולשת האדם ועניו ויגיעתו ומותו והתולעה והרימה והחשבון והיסורים וכו' דברים המביאים אותו למאוס בעיני עוה"ז "על כן מצאתי החכמים הראשונים נהגו לומר ביוה"כ כמו אלו החיבורים אתה מבין שרעפי ליבי, אל תבוא עימנו תוכחות, אדון כל פועל והדומה להם וכו'" עכ"ל, והיינו שבאים הפיוטים לעורר האדם לתכליתו בחייו ולתשובה שלימה.

גם בקריה"ת יש מענין התשובה. גבי קריאת התורה במנחה הביא המ"ב [סי' תרכ"ב ס"ק ז'] שקוראים בפר' עריות משום שנפשו של אדם מחמדתן ואם יש אחד שנטמא יחזור בתשובה, ומפטירים ביונה שמדבר מן התשובה⁸ וכו' עכ"ל, והיינו שבתוכן הקריאה יש הערה למצות התשובה.

[עוד יש בקריה"ת דשחרית יוה"כ דבר סגולי למחילת עוונות כדכתב המ"א סי' תרכ"א בהקדמת דבריו וז"ל בזהר כל מי שמצטער על מיתת בני אהרן או מוריד דמעות עליהם מוחלין לו כל עוונותיו ובניו אין מתים בחייו, וכ"כ בשם האר"י עכ"ל].

להלן בקונטרס זה נתייחס בס"ד לחלק הראשון- התשובה והיודוי.

⁶ ראה רש"י שמות [ל"ג, יט] שמועילות "אף אם תכלה זכות אבות וכו' וע"י שיזכירו לפני רחום וחנון יהיו נענין כי רחמי לא כלים", וז"ל הרבינו בחיי (שמות לד, ו) "וצריך אתה לדעת כי כל המבין י"ג מדות ויודע פירושן ועיקרן ומתפלל בהם בכוונה אין תפילתו חוזרת ריקם אא"כ היו בידו עבירות שמעכבות וכו'", ובראשית חכמה [שער הענוה פ"א ד"ה ושמעתי] הביא בשם הגאונים שכוונת **ויעשו** לפני כסדר הזה הוא שיתנהגו במידות אלו בנוסף לאמירתם, אכן ברש"י ורבינו בחיי הנ"ל וכן במאירי ר"ה יז : נראה שמועילה האמירה בפ"ע].

⁷ כ"כ רש"י יומא ל"ו : ד"ה ההוא דנחית. "שליח ציבור שמסדר בתפילתו של יוה"כ סדר עבודותיו של כה"ג ע"ש ונשלמה פרים שפתינו". וכן הוא בחינוך [מצוה קפ"ה] אחרי שביאר כל סדר עבודת יוה"כ כתב שבזה"ז נהגו כל ישראל לעבוד ביום זה בתפילות ובתחנונים וכמ"ש ונשלמה פרים שפתינו, עכ"ל. וכן כתב המ"ב [סי' תרכ"א ס"ק י"ג] דעיקר העבודה של כה"ג הוא במוסף ולכן אנו אומרים גם כן כדי לקיים ונשלמה פרים שפתינו.

ולכאוי' שייך זה גם למאמר [מנחות קי-] כל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת וכו', שפירש שעי"ת [ד, יד] "כי יועיל הרבה בדבר ויתכפר לו מעין כפרת החטאת", שגם אמירת סדר העבודה [בהבנה- ביה"ל סוסי' א'] חשיבה לימוד ומביאה לתועלת הזו.

⁸ וכתב המאירי [מאמר ב', פ"ט עמ' 430] שיש בזה לימוד בק"ו וז"ל שעם היות דברי נבואת יונה לעם נכרי היו קרובים לתשובה קורבה חזקה ושבנו בכל נפשם ע"י תוכחת איש לא מגזעם ולא משרשם, מה יעשו בני האבות הנבחרים בשלוח השם להם נביאים מקרב אחיהם השכם ושלוח, ובמה יכופר הקשותם עורף לדבריהם ולתוכחותם וכו' עכ"ל.

מצות התשובה ביום הכיפורים

א. חסד השם שבכפרה

הנה עפ"י השכל הפשוט⁹ אין מחילה למבטל ונמנע מלעשות את דבר המלך [ומלך שמחל אין כבודו מחול], ק"ו לממ"ה. ואילו הקב"ה ברא את מושג התשובה ועימה המחילה בעבור קיום העולם. ויותר מזה, הממרה את דבר המלך ועובר על איסורו בידיים כ"ש שאין לו מחילה, ואילו הקב"ה יצר יום אחד מיוחד בשנה שבו עם התשובה מתכפרות גם עבירות הלאוין שעבר עליהן מזיד בקום עשה [יתבאר להלן ג].

ב. חיוב עשיית תשובה ביוה"כ

הנה בזמן הזה [שאין לנו קרבנות] אין כפרה לשום עבירה בלי תשובה¹⁰. והגם שחיובה של התשובה הוא כל השנה כל אימת שנכשל אדם בחטא [ראה מה שנתבאר בזה בהקדמה לקונטרס מעשה התשובה] מ"מ מן הדין אינו מבטלה כאשר דוחה עשייתה לזמן מאוחר יותר, ואילו ביוה"כ יש חיוב נוסף לשוב ואם אינו שב ביום זה מבטל חיובו. ובגדר חיוב זה מצינו כמה דעות בראשונים:

הרמב"ם כתב [תשובה ב,ז] "יום הכיפורים הוא זמן תשובה לכל ליחיד ולרבים, והוא קץ מחילה וסליחה לישראל. לפיכך **חייבים הכל לעשות תשובה** ולהתודות ביום הכיפורים וכו'" וראה הערה¹¹.

והחינוך [שס"ד] הוסיף שמי שלא שב ביוה"כ מבטל את העשה דמצות הוידוי [תשובה] הכללית, שכתב "והעובר על זה ולא התודה על חטאיו ביוה"כ שהוא יום קבוע מעולם לסליחה וכפרה- **בטל עשה זה**".

והרבינו יונה כתב [ש"ד, י"ז, וכע"ז ש"ב, י"ד] בביאור הקרא [ויקרא ט"ז, ל] מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו שזו מצות עשה בפ"ע לשוב ביוה"כ- "זו מצות עשה על התשובה שנחפש דרכינו ונחקורה ונשובה אל השם ביוה"כ, ואעפ"י שנתחייבנו על זה בכל עת, **החיוב נוסף ביוה"כ** והטהרה אשר בידינו היא התשובה ותיקון המעשים"¹².

⁹ ירושלמי מכות פ"ב ה"ו וילקוט תהילים רמז תש"ב- שאלו לחכמה חוטא מה ענשו א"ל חטאים תרדוף רעה, שאלו לנבואה חוטא מה ענשו א"ל נפש החוטא תמות וכו'. ובמסילת ישרים פ"ד "כי לפי שורת הדין ממש היה ראוי שהחוטא יענש מיד וכו' ובחרון אף וכו' ושלא יהיה תיקון לחטא כלל".

¹⁰ רמב"ם [תשובה א,ג] בזמן שאין ביהמ"ק קיים ואין לנו מזבח כפרה **אין שם אלא תשובה** וכו' עכ"ל, וכן הוא ברבינו יונה [בפירושו למשלי טז, ו] אין כפרת עוון בלתי תשובה עכ"ל, ובמאירי אמתניתין יומא פה: "שזהו כלל גדול שאין שום דבר מכפר אלא בתשובה". [ומה שמצינו בכ"מ לשונות מחילת עוונות ע"י דברים אחרים כמו י"ג מידות דלעיל ג, והורדת דמעות על מות בני אהרן דלעיל ה, ובחרדים פ"ג הביא שש מצות המסוגלות לכפרת עוון, י"ל דאינם במקום תשובה המכפרת אלא פעולתם רק להקל בעונש (כדמצינו ב"ג מידות שפעלו להאריך אף, ראה רמב"ן במדבר יד, כ) או להוסיף לכפרת התשובה בחמורות שאין בכוח התשובה לבדה למרק העוון. ראה ט"ז ריש סי' רמ"ב].

¹¹ ובגדר החיוב יש שלמדו ברמב"ם שכוונתו כהינוך [הו"ד בסמוך] שיוה"כ הוא קץ זמן מצות התשובה [והוא ביטול העשה דתשובה], אמנם בלשון הרמב"ם שלא כתב קץ התשובה אלא קץ מחילה וסליחה והמשיך בלפיכך משמע כוונתו שאחרי שהקב"ה קבע לנו את יוה"כ לסליחה ומחילה הרי שמי שאינו שב ביום זה מזלזל הוא ובוטל במתנתו של הקב"ה, [אבל לא חשיב ביטול עשה] וכמ"ש הרמב"ן [בדרשתו לר"ה בסופה] "והתשובה חסד גדול על הבריות אבל עונש גדול היא להם, שבזמן שאדם חוטא עובר על רצון בוראו שעה אחת בשעת החטא, וכשהוא עומד ואינו שב בתשובה, עומד במרדו כל ימיו ואינו חושש לעשות רצון בוראו וכו' ולכך אמר הכתוב 'רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקד עליכם את כל עונותיכם'. אמר הקב"ה, גליתי לכם דין יום הכיפורים והודעתי לכם שאני מכפר בו לשבים וספרתי לכם כל טכסיסין של יום בתענית ובתפילה וקרבנות, ולא חששתם לדברי לשוב כלל, נמצא הרי זה מרד גמור. נמצא קירובן של ישראל אצל הקב"ה הוא הגורם ריחוקם".

¹² וכן משמעות התרגום יונתן [ויקרא ט"ז, ל] שתרגם לפני השם תטהרו- "ואתון קדם ה' תודון סורחותכון ותידכון".

ג. כפרת הלאוין ביום הזה

כפרת המזיד

מבואר בברייתא [יומא פו-] שהעובר [במזיד וי"א אף בשוגג¹³] על לאוין הרגילים [ה"קלים" שאין על זדונם כרת או מיתת בי"ד] תשובה לבדה עדיין אינה מכפרת אלא תשובה תולה ויוה"כ מכפר, וכפרה זו היא כפרה שלימה¹⁴,

ואילו העובר על לאוין החמורים [שיש בהם כרת או מיתת בי"ד] תשובה ויוה"כ תולין והיינו מכפרים רק את רוב העוון, וייסורים ממרקים והיינו משלימים את גמר כפרתו¹⁵.
[ויש דברים שהם תחליף לדין היסורים הזה, ראה שעי"ת ש"ד, יא-יב].

כפרת השוגג

השוגג בלאו שיש בו כרת או מיתת בי"ד¹⁶ תושלם כפרתו בהבאת קרבן חטאת ואינו צריך ליום הכפורים¹⁷, ובזה"ז שאין לנו קרבן לכפרה כתב הר"י [שם, י"ד] שהשב מעבירת שוגג שיש בה כרת "חייב להתוודות [והיינו כולא מילתא דתשובה] ולבקש תחנונים על הסליחה ולהאנח במרירות לב ולדאוג ולפחד¹⁸ כי אלה מעיקרי הכפרות ויעסוק תמיד¹⁹ בפרשת חטאת ויחשב לו כאלו הקריב חטאת וכו' רצוני לומר כי יועיל הרבה בדבר ויתכפר לו מעין כפרת חטאת".

אכן הרמב"ם פרש לשון הקרא מכל חטאתיכם לפני ד' תטהרו שזו הבטחה על כפרת הלאוין הקלים דז"ל [תשובה ב,ד] עבר על מצוות ל"ת שאין בה כרת וכו' תשובה תולה ויוה"כ מכפר, ובאלו נאמר כי ביום הזה יכפר עליכם מכל חטאתיכם לפני ד' תטהרו. עכ"ל. וכ"כ רבינו בחיי עה"ת "הכתוב הזה הבטחה לדורות כי יוה"כ הוא יום מיוחד לסליחה וכפרה ובו יטהרו ישראל מכל חטאתם אשר יעשו לפני ד'".

¹³ הרמב"ם בפייהמ"ש [יומא ח,ח] כתב להדיא שבשגגת לאוין אינו צריך ליוה"כ אלא מתכפר בתשובה באלתר, אמנם בחיבורו לא הזכיר הר"מ זאת ראה מש"כ בקונטרס מעשה התשובה חלק ב' תשובת השוגג אות א' 4.

¹⁴ כן הוא פשוט בברייתא [יומא פו-] שרק בעבר על כריתות ומיתות בי"ד צריך ליסורים ממרקים דהיינו לגמר כפרת העונש [ראה הערה הבאה] משא"כ בלאוין הרגילים תשובה תולה ויוה"כ מכפר ואין צריך לתוספת יסורים כדי לגמור את הכפרה, וכ"כ המב"ט [בית אלוקים רפ"ב] וז"ל ואם כי יש לתשובה עיקרים רבים כמו שמנה הרב רבינו יונה ז"ל עם כל זאת באלו שני העיקרים [מייירי בחרטה ובעזיבת החטא] נתכפרו חטאיו ושאר העיקרים הם להשלים ולקיים בידו סדר התשובה עכ"ל, וכן יש להוכיח בר"י [בעיקר הדאגה, אות ט"ז] שכתב "כי ידאג ויפחד מעונש עוונותיו כי יש עוונות שהתשובה תולה כפרתם ויסורים ממרקים", והיינו שרק בעוונות של כריתות ומיתות בי"ד צריך לדאוג ולפחד מעונש היסורים [גם אחרי התשובה], ואם נימא דאף בלאוין הרגילים כדי להשיג כפרה שלימה צריך לשאר העיקרים שאינם מעכבים, א"כ בכל העוונות יש לו לדאוג מהעונש שמא לא השלים בהם את שאר העיקרים שהרי כתב הר"י [שם, ובאות כ'] דלעולם יש לשב לדאוג אולי הוא מקצר ולא השלים את כל עיקרי התשובה.

¹⁵ כן מדויק בברייתא שנקטה לשון יסורים ממרקים, ומירוק הוא לשון גמר הדבר כדמצינו יומא ל"א: קרצו ומירק אחר את השחיטה, ופרש"י וגמר כהן אחר השחיטה. וכן הוא ברמב"ם [א,ד] עבר על כריתות ומיתות בי"ד ועשה תשובה, תשובה ויוה"כ תולין ויסורין הבאין עליו גומרים לו הכפרה, ולעולם אין מכפר לו כפרה גמורה עד שיבואו עליו יסורין וכו' עכ"ל.

וכן מבואר ברבינו יונה בריש ש"ד בבארו את כפרת העבירות החמורות וז"ל יש נפש חולה מעוון רב ואעפ"י שנרפא רוב החולי וסר מרבית חלקי העונש אחרי התשובה ושב השי"ת מחרון אפו לא תנקה הנפש עדנה מן החולי ולא נרצה עוונה עד אשר יוסר החוטא ביסורים וכו' עכ"ל. [והירושלמי סוף יומא גריס בברייתא שתשובה ויוה"כ מכפרים מחצה והיסורין בשאר ימות השנה מכפרים מחצה].

¹⁶ דוגמת חילול שבת.

¹⁷ כן מבואר ברמב"ם פיהמ"ש יומא ח,ח "ואם שגג בכריתות ומיתות בי"ד בדבר שחייבים עליו חטאת או חטא בחטא שהוא חייב עליו אשם ודאי והביא חטאתו ואשמו ועשה תשובה, נתכפר לו באלתר", וכ"כ הרבינו יונה [שד,ב] "ומפני עוון הכרת כי רב הוא לא תושלם כפרת החוטא בו גם בשגגה עד שיביא חטאת, גם הרע"ב כתב [יומא ח,ח] "ומסקנה דמילתא בגמי וכו' ואם שגג בחיובי כריתות ומיתות בי"ד החטאת מכפרת עם התשובה".

¹⁸ מכל עשרים עיקרי הכפרה שלו מנה כאן הר"י רק את התפילה (העיקר החמשה עשר), והיגון (העיקר השלישי) והדאגה (העיקר החמישי) שאינם מהעיקרים המעכבים. וצ"ל אמאי הזכיר רק לאלו מכל השבעה עשר עיקרים שאינם מעכבים.

ונראה משום דמייירי בלהנצל מהייסורים המאיימים עליו כל זמן שלא הביא חטאתו המשלימה כפרתו כמבואר בגמ' כריתות כ"ו: שאשם תלוי בא להגן מן היסורים עד שיוודע לו שוודאי חטא ויביא חטאת. [וכן משמע קצת מדנקט לשון 'לדאוג ולפחד', דלעיל בעיקר הדאגה (ש"א, ט"ז) כתב בבאורו 'כי ידאג ויפחד מעונש עוונותיו'].

גם הרמב"ן בשער הגמול [שם] נקט שבזה"ז דא"א להביא קרבנות הקב"ה משלח ייסורים כדי למרק השגגות, עיי"ש. [ועי"ע מש"כ במעשה התשובה נספח ג'].

¹⁹ מיהו מסתימת השו"ע סי' א' והפ"י משמע דסגי באמירת הפרשה פעם אחת. אכן השב מכמה שגגות יש לו לומר את פ"י החטאת כמספר הפעמים שחטא [ראה מ"ב בהערות 'דרשו' סוס"י של"ד].

ומכאן שנכון לשב בשגגת החמורות ללמוד להבין²⁰ פירוש המקראות דפרשת חטאת. [והמסתפק אם נכשל בשגגה חמורה ראה לקמן ה.2 שיוה"כ מכפר לו].

ד. גזרה

א. נראה בלשון הברייתא ומשמעות הגמ' ובדברי כל רבותינו הראשונים שגדר התשובה הנצרך לכפרת יוה"כ הוא אותו גדר התשובה דשאר ימות השנה, והיינו שאותם ג' עיקרים המעכבים בתשובת כל השנה [חרטה, עזיבת החטא-קבלה, וידוי], מעכבים הם גם בכפרת יוה"כ²¹.

²⁰ דכתב המ"ב [סי' מ"ח ס"ק א'] דמה שאמרה הגמ' כל העוסק בפרשת חטאת כאילו הקריב חטאת וכו' הכוונה שהוא מתעסק להבין עניניה, לא אמירת התיבות לבד ובה תחשב לו האמירה במקום הקרבן [והאריך בזה בחיבורו תורה אור פ"א], וכתב בסי' של"ד סוס"ק פ' **"מהנכון** שיאמר פרשת חטאת ויבין אופן הקרבתה". וראה עוד במכתבי הח"ח [מכתב ה'] שהאריך בסדר התשובה לשוגג בחמורות והוסיף שמי שאינו יודע בעצמו ללמוד דיני הקרבת חטאת יסייע בממונו לאחרים שילמדו עבורו ויחשב לו ג"כ כאילו למד בעצמו.

²¹ כן משמעות הברייתא דד' חילוקי כפרה [יומא פ"ו]. ג' הם ותשובה עם כל אחד ואחד, והיינו שאותה התשובה הנצרכת לכפרת העשין כל השנה היא התשובה הנצרכת גם לכפרת הלאוין ביוה"כ.

וכן נראה בגמ' שבעות י"ב: האי עשה [דמכפר עליה יוה"כ, רש"י] ה"ד אי דעבד תשובה כל יומא נמי [מתכפר] דתניא עבר על מ"ע ועשה תשובה לא זז משם עד שמוחלין לו, והגמ' מתרצת שהמשנה כרבי שיוה"כ מכפר בלי תשובה עיי"ש, ואם היה חילוק בין גדר התשובה הנצרכים לכפרה במשך כל השנה לבין גדר התשובה הנצרכים לכפרה ביוה"כ, א"כ מ"ט צריכה הגמ' להדחק ולהעמיד את המשנה כיחידאה ודלא כהלכתא, לימא שעשה תשובה שחסר בה בג' העיקרים המעכבים, שבכל השנה אי"ז מועיל לכפרה וביוה"כ יש קולא שמועיל לכפרה. אלא משמע שאין חילוק בגדר התשובה המעכבים בין יוה"כ לכל השנה [שוב הראוני שכבר כתב להוכיח כן בספר אשר לשלמה מועד סי' פ"ו].

וכן נראה בראשונים. **הר"ס** ג [אמונות ודעות מאמר חמישי פרק ה'] בבאר את עיקר "עזיבת ההשנות" [= שלא ישוב לחטא] כתב "ואינני ירא על רוב עמינו שיפילו מגדרי התשובה כי אם זה השער הרביעי רוצה לומר ההשנות, כי אני בוטח כי **בשעת הצום** והתפילה יעזבו ויתחרטו ויבקשו הכפרה אך אני חושב שהם מסכימים לשנות וכו'" וסיים בהדרכה איך להשיג את עזיבת החטא. הנה באר לנו את עיקרי התשובה המעכבים בשעת הצום הוא יוה"כ.

וז"ל **הרמב"ם** [תשובה א, ג] בזמן שאין ביהמ"ק קיים ואין לנו מזבח כפרה אין שם אלא תשובה. **התשובה** מכפרת על כל העבירות וכו' ועצמו של יוה"כ מכפר **לשבים** וכו' עכ"ל. נקט לשון התשובה הידועה והיינו התשובה שהזכירה לעיל [הל' א' ופירש עיקריה המעכבים לקמן ב, ב] וסיים שיוה"כ מכפר לשבים היינו למי שעשו תשובה זו. וכן סתם בהמשך דבריו [א, ד] "אעפ"י **שהתשובה** מכפרת על הכל ועצמו של יוה"כ מכפר וכו'" וכתב גבי כל אחד מחילוקי הכפרה את אותו הלשון "ועשה תשובה" [והיינו שאותה תשובה הנצרכת לכפרת העשין כל ימות השנה היא הנצרכת לכפרת הלאוין ביוה"כ].

וכן נראה בדבריו [ב, ו] שנחת לבאר מעלת עשרת ימי תשובה ויוה"כ לעומת שאר ימות השנה "אעפ"י **שהתשובה** והצעקה יפה לעולם, בעשרת הימים שבין ר"ה ויוה"כ היא יפה ביותר ומיד היא מתקבלת וכו'", וגם כאן נקט לשון "התשובה" והיינו הידועה שפירש עיקריה לעיל.

[ומש"כ הר"מ **"יפה ביותר ומיד היא מתקבלת"** אינו ענין להקל בג' עיקרי התשובה היסודיים, רק סגולת הזמן להיות צעקתו (שמתוך התשובה) יותר מתקבלת לקרוע גז"ד בעוה"ז, ונתבאר בנספח].

וז"ל **הרבינו יונה** [ש"ד, יז] "כי מה שנאמר לפני השם תטהרו זו מצות עשה **על התשובה** שנחפז דרכינו ונחקורה ונשובה אל השם ביום הכיפורים, ואעפ"י שנתחייבנו על זה בכל עת, החיוב נוסף ביום הכיפורים, והטהרה אשר בידינו היא **התשובה** ותיקון המעשים".

הנה העמיד הר"י את התשובה ביוה"כ בחיוב מ"ע, והביאה בה"א הידיעה שהיא ככל מצות התשובה הידועה, ועוד פירש שביום הכיפורים **נוסף חיוב** על תשובת כל שאר הימים [המבוארת היטב בש"א בכל עשרים עיקריה], הרי שאין לפחות בקיום מצוותה משאר ימות השנה ואצ"ל שלא לפחות מקיום עיקריה המעכבים.

ועוד כתב [ש"ד, ג] "עוד התברר ענין זה בתורה שנא' כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם כי הנה הוצרכה כפרת יוה"כ **אחרי התשובה** כי עיקר כפרת יוה"כ **עם התשובה**", הנה כפל לשון "התשובה" והיינו התשובה הידועה שהזכירה בכל ספרו ושכתב עליה [א, יט] כי יסודות התשובה שלשה, החרטה והיודוי ועזיבת החטא וכו' **ואין תשובה פחותה משלושת אלה** עכ"ל.

וראה עוד מש"כ הר"י בענין קביעות הסעודה בערב יוה"כ בטעם השלישי וז"ל למען נחזק להרבות תפילה ותחנונים ביוה"כ ולשית עצות בנפשנו על התשובה ועיקריה עכ"ל.

המאירי [חיבור התשובה, מאמר ב', פ"ב] בביאור "כלל דרכי התשובה" חזר בקצרה על קיצור דרכי התשובה מה שיש להודיע לחוטא ובתוך הדברים כתב [עמוד 1-670] וז"ל ואח"כ נבאר לו **גדרי התשובה** שיזדרז בשבו מדרכיו לקבל גדר התשובה ושידע **שאר התשובה מועילה למי שיחסר אחד מהם** וכו' וכו' [ומבאר שם את עיקרי החרטה, היודוי ועזיבת החטא] ואחרי זה נודיעהו שעם היות התשובה ראויה בכל עת ובכל זמן שיש זמנים יותר מיוחדים להם, ונודיעהו תחילה זמן ר"ה ויוה"כ והימים אשר ביניהם וכו' עכ"ל, הרי שמבאר חיוב גדר התשובה ושהם לעיכובא גם ביוה"כ. וראה עוד במאירי שהפליג וכתב [מאמר ב' פ"ג עמ' 546] "וכן כל שאמרו עליו שהוא מכפר עם שעיר המשתלח אם עצמו של יו"כ אם ייסורין אם מיתה ביאור כולם הערה [דבר המעורר לתשובה] מגעת לו באיזה מאלו והכל סיבת התשובה והיא הכפרה" והיינו שרק התשובה היא המכפרת וכל מעלת יו"כ והשאר היא בהיותו מעורר לתשובה.

[ומה שמצינו שביוה"כ מרובה מידת הרחמים²² זה נאמר על עצם נתינת האפשרות לכפר ולתקן אפילו עבירות לאו שנעשו במזיד בקום עשה, שזוהי סגולת ומעלת יוה"כ דבר שאין בכוח התשובה לבדה לעשות. וראה עוד להלן סעיף ה'].

ב. וכן כמו בשאר ימות השנה שאין חוסר תשובה בעבירה אחת מעכב את התשובה על עבירה אחרת כך גם ביוה"כ מי שהחסיר תשובה על חלק מעבירותיו אין זה מעכב את קבלת התשובה ששב בעבירות אחרות²³, וכמו כן אין חוסר תשובה על עבירות שבין אדם לחברו מעכב את קבלת התשובה על חטאים אחרים שבין אדם למקום²⁴.

ה. מעלותיה

1. נתינת האפשרות לאדם לכפר ולתקן עבירות לאו שעשה במזיד שאין מתכפרות בתשובת כל השנה [דלעיל אות ג'].

2. השב על ספק שגגת לאוין שיש בהם כרת [כגון ספק חילול שבת] נראה דזוכה ביוה"כ לביטול דין היסורים מעליו ולהשלמת כפרתו²⁵.

3. כתב המבי"ט [בית אלקים, פט"ו] התשובה מועילה לעולם אבל מר"ה ליוה"כ מועילה יותר ומקובלת גם כי לא תהיה כ"כ תשובה גמורה עכ"ל, וענין 'תשובה גמורה' מצינו משמעות בדבריו בפ"ג שהיא התשובה שיש בה את שאר העיקרים הנוספים על אלו המעכבים והם מועילים לחזקה

וכן נראית דעת המבי"ט [בית אלקים פ"ו] שכתב שהתשובה מועילה גם בענין "ששב האדם בכל שנה ושנה וחוזר אח"כ למה שחטא", והינו שנדרש לבאר שאין בכך סתירה ומניעה לקיום עיקר התשובה של עזיבת החטא, ושפיר הוא מתקיים גם בענין ששב האדם בכל שנה ושנה [ביוה"כ, כמפורש בדבריו שם] וחוזר אח"כ למה שחטא, הנה מדטרח המבי"ט להראות את קיום עיקר התשובה של עזיבת החטא ביוה"כ חזינן דנקט בפשיטות שעיקר התשובה מחויבים הם ביוה"כ כמו בכל השנה. וכן משמעות כל הראשונים והאחרונים שסתמו דאין יוה"כ מכפר בלא תשובה ולא אשתמיט חד מנייהו לומר דסגי בתשובה פחותה ביוה"כ.

וכן מוכחת דעת הגרי"ס, שהרי באגרותיו טרח עבור המתיישבים מלקיים את העיקר של עזיבת החטא - הקבלה להבא וחידיש עבורם את קולת הבחינות הקלות שנותנת להם דרך תשובה חלקית ע"י קיום עזיבת החטא גמורה בחלק הקל שבו [וראה בקונטרס מעשה התשובה חלק תשובת המזיד אות ו' מש"כ בזה], וכל חידושו עומד על ההכרח לקיים ביוה"כ תשובה כהלכתה בעיקרה המעכבים ע"מ לזכות לכפרת היום.

וראה בספר המצוות הקצר להח"ח [מצוה ל"ג] שנקט כן בפשיטות שהתשובה בעיקרה הידועים היא מעכבת ביוה"כ. [וכל זאת הוא לא רק להסוברים (מאירי ועוד) שגם ביוה"כ התשובה היא המכפרת ויוה"כ רק מחזק אותה שודאי א"א להתכפר בלעד, אלא אף להסוברים (ר"מ, חינוך ועוד) שיוה"כ הוא המכפר והתשובה היא רק תנאי לכפרה, מ"מ הרי היא תנאי המעכב, וכדמוכח בכל הנ"ל].

²² ראה רמב"ן [ויקרא כ"ג, כ"ד] וז"ל בר"ה מתייחד במידת הדין ומנהיג עולמו וביו"כ במידת הרחמים וכו' עכ"ל, וכן הוא במחזור בברכת יוצר אור "הפותח לנו שערי רחמים ומאיר עיני המחכים לסליחתו". וכל מושג התשובה הוא ממידת הרחמים כמש"כ הרמ"ק [הו"ד בספר מסלות תשובה שער שמיני פ"א אות ב'] "תשובה היא מצד רחמים לא משורת הדין, שאין הדין נותן שיקובל החוטא בתשובה" וכדבאר הרמח"ל [מס"י סופ"ד] על התשובה "כי לפי שורת הדין ממש היה ראוי שהחוטא יענש מיד תיכף לחטאו בלי המתנה כלל, וגם שהעונש יהיה בחרון אף כראוי למי שממרה פי הבוית"ש, ושלא יהיה תיקון לחטא כלל וכו' אמנם מידת הרחמים היא הנותנת הפך השלשה דברים שזכרנו וכו' ושהתשובה נתת לחוטאים בחדס גמור, שתחשב עקירת הרצון כעקירת המעשה וכו'" - נמצא שיוה"כ הוא ביותר ממדת הרחמים [ובזה יובנו כהוגן דברי האומר שיוה"כ הוא "יום של רחמים"].

²³ כן מוכח מקושיית התוס' [שבועות יג. ד"ה ת"ל], והרמב"ן [שם, ד"ה ורמי] והריטב"א [שם, ד"ה לא התענה]. [והוצרכנו לכתוב זאת לאפוקי ממי שכתב להחמיר שבתשובת יוה"כ אף חטא אחד שלא שב ממנו מעכב קבלת התשובה בכל שאר החטאים ששב מהם], אכן גבי המ"ע הפרטית הנוספת של תשובה ביוה"כ שכתב הר"י [ש"ד, יז] הנלמדת מקרא ד'מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו' אפשר שאין יוצאים ידי חובה אם לא שבים מהכל כפשטיה דקרא.

²⁴ תוספת יוה"כ יומא פ"ה: ד"ה דרש ראב"ע, ברכי יוסף סי' תר"ו אות א', וכן משמעות כל הפוסקים דלא אישתמיט חד מנייהו להזהיר על זה. אכן באותן עבירות שבין אדם לחברו שלא שב מהן כתב הברכי יוסף דלעיל וז"ל כתב הרב מהר"ש גרמיוזאן ז"ל והביאו הרב פר"ח בעבירות שבינו לבין חברו איכא נמי חלק גבוה וכל שלא פייס את חברו גם חלק גבוה אשר בו לא נתכפר, עכ"ל. וכן כפשטות לשון המשנה ב"ק צ"ב. שאין נמחל לו עד שיבקש, וכן הוא בר"מ [תשובה ב, ט] ובטוש"ע סי' תר"ז.

²⁵ כתב הרמב"ם [שגגות פ"ג, ה"ט] "חייבי חטאות ואשמות ודאין שעבר עליהם יום הכיפורים חייבים להביא לאחר יוה"כ, וחייבי אשמות תלוין פטורים שנא' וכו' שכל חטא שאין מכיר בו אלא השם נתכפר לו". ונראה שאחרי שאשם תלוי בא להגן מן היסורים [כריתות כה] ויוה"כ מועיל לפטור ממנו ולכפר אע"פ שיש שם איסור קבוע [כמב' ברמב"ם שגגות ח, ב] ה"ה וכ"ש שיוה"כ מועיל בשאר ספיקות החמורות לפטור מייסורים ולכפר עליהן.

ולקיימה ולזכך את השב להיות כמו קודם חטאו, ולפי"ז אפשר בכוונתו שבימים אלו גם תשובה שלא הושלמו בה כל כך העיקרים שאינם מעכבים [ונעשו רק באופן חלקי] מקובלת היא לפני הקב"ה להשיג על ידה את המעלות שמשיג מי שעשה את עבודת כל העיקרים²⁶.

3. אחרי שקבעה תורה יום מיוחד בשנה לתשובה וטיהור הנפשות מכל העוונות וחייבה כל אחד לטהר נפשו לפני השם הרי שישנה ביום הזה סייעתא דשמיא מיוחדת לשוב בתשובה²⁷ ולהתקרב להשם²⁸, וכמו"כ מצטרף כח הרבים לסייע לכך²⁹.

נמצא שיכול כל אחד מישראל לזכות ביום הקדוש הזה לטהרה ולריצוי ולקירבת אלקים יותר ממה שיכול להשיג בכל שאר ימות השנה.

²⁶ ובדומה לכך משמע קצת גם בר"י שביאר [ש"א, ט] שבתשובת כל ימי השנה על מנת לזכות למעלת הריצוי בעיני לתוספת עבודת עיקרי התשובה שאינם מעכבים, ואילו גבי תשובת יוה"כ כתב [ש"ד, ח] "ואם עבר אדם על מצות ל"ת ועשה תשובה ידאג לעונו ויכסוף ויחכה להגיע ליום הכיפורים למען יתרצה להשי"ת וכו' " [והרחיב שם בביאור מעלת הריצוי], ומדכתב בסתם ויעשה תשובה משמע דמייירי בתשובה הרגילה שאין בה את כל עשרים העיקרים ואפי"ה זוכה ביוה"כ למעלת הריצוי, [אכן י"ל דאף לפי"ז אין כוונתו לריצוי השלם שכן מצינו שכתב [ש"ד, י] שצריך ביוה"כ "לשית עצות בנפשנו על התשובה ועיקריה" והיינו שאף ביוה"כ עצמו נצרכת עבודת שאר העיקרים, וכן נראה ממש"כ בעיקרי היגון, הדאגה, ההכנעה והתפילה שהם נצרכים לעולם, ומשום כך נראית כוונתו שממעלת יוה"כ להשיג מדרגה ממדרגות הריצוי], וכן אפשר ברמח"ל [דרך השם פ"ח אות ה'] שכתב שמסגולת יוה"כ "להשיב את השבים אל מדרגת הקדושה והקרבה אליו ית"ש וכו'" [והגם דאפשר לדחות דשניהם דברו במי שעשה את כל העיקרים ורק שעד שלא יתכפר לו ביוה"כ עצם העוון אף הריצוי מעוכב לו, מ"מ משמע טפי דמייירי בכל שב אף שלא השלים את כל עשרים העיקרים, וכפי המצוי]. וראה עוד בנספח אות ג' ביאור נוסף בדברי המבי"ט הללו.

²⁷ תו"ט סוף יומא אמתניתין לפני מי אתם מטהרין "ומפני שלפעמים לפי שיצר לב האדם רע עליו לא יוכל להתגבר עליו לטהר בתשובה והוא רחום יכפר עוון יעוררהו [לשוב] ובימין צדקו יתמכהו וכו' וז"ש מי מטהר אתכם וכו' ", וכ"כ בשיח יצחק [דרוש לשבת שובה אות כ"ו להמקובל ר' אייזיק חבר] "ולכן ביוה"כ מתעורר עליהם אור הזה אור גדול מעין אותו האור שיתחדש לעת"ל להשיבם בתשובה ולכפר עוונותיהם", וכ"כ המשך חכמה פ' ניצבים [ד"ה דין וחשבון] שביוה"כ נקל לעשות תשובה. וראה מה שהביא הפלא יועץ מהרש"ש [בנהר שלום] על מעלת ר"ה שהוא "עת רצון לתשובה וכו' ואפי' אם יש בידו של אדם חטא מהחטאים המעכבים את התשובה [והיינו שאין לו סיוע משמים לשוב כגון שהיה סיבה להחטיא את חברו], בהתעוררות תשובה ביום זה גורם לפתוח לו שערי תשובה כי שערי תשובה פתוחים והתעוררות תשובה מעט היום הוא כנגד טורח גדול בזמן אחר וכו' ", והדברים ק"ו גבי יוה"כ.

²⁸ כתב המרדכי [יומא, בעמוד הראשון] "ואמר"י מאי דכתיב דרשו ה' בהמצאו אימתי מצוי לישראל בעשרה ימים שבין ר"ה ליו"כ, קראוהו בהיותו קרוב ביוה"כ וכו' " [וכ"כ הגר"א באבני אליהו על הפסוק לדוד ה' אורי וישעי בשם "דרשו חז"ל"], והיינו דמעולה הוא יוה"כ על שאר עשיית בהיות הי"ת קרוב בו יותר וממילא קל יותר להתקרב אליו ית' בתשובה.

²⁹ וז"ל המאירי [חיבור התשובה מאמר ב' פ"א עמ' 237] "מזריזות דרכי הדת ומהפלגת עיונם בהשתדלות ליחד זמן בשנה התעורר בו כלל העם לתשובה ובזה יתעורר גם המתירשל בראותו הערה כללית לכל", ודבריו נסובים על כל עשרת ימי תשובה, ויוה"כ בכלל ובכ"ש.

מצות הוידי של יוה"כ

א. מצות הוידי קודם יוה"כ

1. הוידי הראשון הוא במנחה של עיו"כ קודם הסעודה, וטעמו מבואר בברייתא [יומא פ"ז:]: שמא יארע לו איזה אונס בסעודה [שכרות או חנק] שמחמתו לא יוכל להתוודות ויפסיד הכפרה³⁰.

2. דעת הרמב"ן [שם] שהוידי הנוסף שקודם יוה"כ הוא לאחר הסעודה וטעמו **על מנת שיכנס ליום בתשובה**³¹, וזמנו עם חשיכה סמוך ליום עצמו כדי שלא תהא שהות לחטוא בין הוידי לכניסת היום³².

נמצא שלדברי כולם הוידי הראשון הוא על מנת להבטיח שלא יפסיד אדם חלילה את כפרת יוה"כ³³ התלויה בתשובה והיינו שכבר בו מתקיים הוידי ד"ת של המ"ע דתשובה³⁴. ומ"מ לא סגי בהכי כדלהלן.

ב. מצות הוידי ביו"כ עצמו

הנה הצריכו חז"ל להוסיף ולתוודות ביוה"כ גם לאחר תקנת הוידי בעיוה"כ. ובטעם הדבר כתבו הלבוש והגר"ז [סי' תר"ז] "דמצות הוידי מן הדין היא כשיכנס יום הדין ויחשך ויתקדש היום שהוא זמן התחלת הכפרה", והיינו שיש להתוודות בזמן הכפרה³⁵. וצריך לדעת אמאי קבעו לנו חז"ל וידויים מרובים ביוה"כ דתיסגי לן בוידוי אחד בעיצומו של יום. וכתב הרמב"ן בטעמים שמא יארע לו דבר עבירה כל היום, דיוה"כ בסופו עם חשיכה הוא מכפר. והיינו שחששו חכמים שמא תתחדש לו איזו עבירה משך היום וישאר אדם חלילה ללא כפרה עליה ביוה"כ ולכן הצריכו להוסיף ולהתוודות עד סופו של יום [ולטעם זה כל אחד מהוידויים שייך להיות וידי דתשובה מה"ת].

ועדיין צריך טעם לריבוי חזרת הוידויים [שאף להרמב"ן תסגי לן בוידוי האחרון דנעילה המבטיח כפרה לכל מה שאירע משך היום³⁶]. ונראה ליתן טעם עפ"י מה שמצינו שמלבד היות הוידי גמר התשובה ומעכב בכפרה עוד יש בו תועליות גדולות, ובריבוי הוידויים יושגו יותר:

א) כתב החינוך [מצוה שס"ד] שבהודאת הפה תתגלה מחשבת החוטא ודעתו שהוא מאמין באמת כי גלוי וידוע לפני הא-ל ב"ה כל מעשיו ולא יעשה עין רואה כאינה רואה, **גם מתוך הזכרת החטא**

³⁰ אמרו חכמים יתודה קודם שיאכל וישתה שמא תיטרף דעתו בסעודה [גירסא שלפנינו] ופרש"י [יומא פ"ז:]: ד"ה שמא תיטרף דעתו [מחמת שכרות, ומשמע שחששו שעיו"כ לא יוכל עוד להתוודות וגם לגירסת הר"י] "שמא יארע דבר קלקלה בסעודה" פירש הר"ן "של שכרות וכיוצא בו" והוא כפרש"י. גם להרמב"ם [תשובה ב, ז] שכתב "שמא יחנק בסעודה **קודם שיתודה**" מבואר הטעם כנ"ל וכן הוא ברמב"ן [הו"ד בסמוך].

³¹ וז"ל הח"א [ריש כלל קמ"ג] "לכן צריך כל אדם וכו' שיתאמץ בתשובה על העבר ולהרבות מצות ומעשים טובים בכדי שיהיה טהור וזך לפני **בא** יום הקדוש הזה כמ"ש לפני ה' תטהרו", וכ"כ [כלל קמ"ד ס"ה] "אע"י שחייב אדם לשוב בכל יום וכ"ש בעשייתו, מ"מ בערב יוה"כ החיוב יותר ויותר שיהיה כל היום בתשובה ולקיים כמ"ש כי ביום הזה וגו' לפני ה' תטהרו" [ולכאוי מה שסמך הדבר במקרא זה הוא חידוש שלא מצאנוהו בראשונים ובשע"ת (ד, י"ז) ביארו הקרא על יוה"כ עצמו].

³² הביאו המ"ב סי' תר"ז סק"א וכתב דראוי להחמיר כדעיה זו וכן נהגו בזמנינו שאומרים אז תפילה זכה. ³³ והנה חשש שכרות למשך כל יוה"כ או חנק בסעודה ודאי שהינם דבר שאינו מצוי כלל ועם כל זאת חזינו לחז"ל שחששו להם, ונראה טעמים משום חומר ענין הכפרה שיש לזהר בו בכל אופן האפשרי מלאבדו.

³⁴ והיינו שאף אם לא יעשה מאומה ביוה"כ כבר יזכה לכפרת היום. ומבואר זה בדברי הר"י בר יקר [רביה דהרמב"ן בפירוש התפילות והברכות ח"ב ע' פג] שכתב "עבר על ל"ת ועשה תשובה אפי' ישן כל יוה"כ תשובה ויוה"כ מכפרין".

³⁵ עיי"ש דדימו הוידי ביוה"כ לוידוי דהמביא קרבן שצריך להתוודות בשעת הבאתו.

³⁶ ואפשר הטעם משום דלא רצו לסמוך על שעה האחרונה שמא יחלש או יארע לו איזה אונס שימנעו מלהתוודות [וכ"ש הוא, דשכיח זה טפי מחשש שכרות או חנק דלעיל הע' 33, ומ"מ אינו טעם מספיק לריבוי הוידויים].

בפרט ובהתנחמו עליו יזהר ממנו יותר... –הרי שיש בו וידוי חיזוק לקבלה להבא, ולפי"ז אפשר בריבוי הוידוים להוסיף חיזוק בתשובה³⁷.

(ב) עוד נראה שככל שמתקדמים במהלך יוה"כ כך מתרחקים מן החומר והוי סייעתא טבעית להרגיש ולהבחין יותר בעומק הוידוי-בעומק החטא, ועי"ז אפשר להוסיף בעומק התשובה [חרטה, יגון, מרמור, קבלה] והתקרבות להשם³⁸.

ונמצא שריבוי הוידוים מאפשר לאדם להוסיף בדרגת התשובה³⁹.

(ג) ובזוה"ק [הו"ד בראשית חכמה שער התשובה סופ"ה] מצינו כמה תועליות בוידוי:

1. פ' בא [דף מ"א:] שכשאדם מקדים ומפרש חטאיו אינו משאיר פתחון פה למקטרג ואינו יכול לתבוע עליהם דין [וכע"ז במדבר רבה פ' כ' אות ט"ו שכל מי שחוטא ואומר חטאתי אין רשות למלאך ליגע בו].

2. פ' פנחס [דף רל"א] צריך האדם לפרט חטאיו שמי שמפרש חטאיו לא נמסר דינו אלא בידי הקב"ה לבדו והבי"ד של מעלה נבדלים ממנו, ומי שדן אותו הקב"ה הוא לטוב וכו' [והיינו שנדון יותר ברחמים, וכע"ז בזוהר דלקמן שע"י הוידוי מתגברים הרחמים על הדין].

3. פ' ויקרא [דף כ'] וידוי חטאיו הוא כבוד המלך להגביר רחמים על הדין, וכע"ז בזוהר פ' בא [מ"א:] שמי שמספר ומפרש את חטאיו מעלה כבודו של הקב"ה למעלה ולמטה וכו' עיי"ש, [וכע"ז בסנהדרין מ"ג:] אמר ריב"ל כל הזובח את יצרו (פרש"י שב בתשובה) ומתודה מעלה עליו הכתוב כאילו כבדו להקב"ה בשני עולמים, העוה"ז והעולם הבא].

ונמצא לפי"ז שכל וידוי נוסף במהלך היום יכול להיטיב דינו של אדם ע"י השקטת המקטרג והגברת רחמים בדין [מלבד התוספת בדרגת מצות התשובה]⁴⁰.

³⁷ וכע"ז כתב בבית אלקים [רפ"ג] וז"ל כי בהתודות האדם ובהיותו מבטא בשפתיו לפני הקל חטאותיו אשר חטא בהם והוא מתנחם עליהם וגומר בליבו שלא לשוב עוד אליהם ואומר דברים אלו בפיו ובשפתיו אז יבוש ויכלם מלשוב עוד למה שחטא, עכ"ל.

³⁸ עוד אפשר שבחזרת הוידוי יזכור חטאים נוספים שלא הזכירם. וראה כע"ז לקמן סוף הע' 54 בדברי הכל בו.

³⁹ וראה עוד בתועלת הוידוי מש"כ נפה"ח [שער א' רפ"כ] "ע"י וידוי דברים באמת וכו' וגורם שיתאצל תוספת קדושה ממנו ית"ש עד שורש הנשמה תחילה, ומשם לנשמתו ורוחו. והרוח מבהיק אורו הגדול הנשפע עליו גם על בחינת הנפש וכו' לכלות ולהתם הכוחות הרע ומדרגות הטומאה, ולהוציא ממסגר אסיר כל בחינותיה, ולחזור ולקשרם כבראשונה עם בחינת הרוח"י- ולדבריו נראה שריבוי הוידוים מאפשר להוסיף לכלי כוחות הרע והטומאה. ויתכן עוד דחז"ל התייחסו לוידוי כ"מצות היום", ומשום כך תקנו להרבות בו וכעין הא דמצינו בשופר דבלי קולות ודאי יצי"ח ד"ת ורבנן תקנו להרבות בתקיעות מיושב ומעומד, ובלולב מדאגבה נפק ביה ורבנן תקנו להרבות נענועים בשעת הנטילה ובהלל.

⁴⁰ ואפשר שבריבוי הוידוים מתקיים ה"משובח" שכתב הר"מ [א,א], וכל המרבה להתודות ומאריך בענין זה הרי זה משובח עכ"ל, דנראה שיהמרבה' הוא ענין חזרת הוידוים כמה פעמים [שו"ר במקורות וצינונים מהדו' פרנקל ש"כ המהר"י בירב גבי חזרת הוידוי מיו"כ שעבר ליו"כ זה], ואילו ה'מאריך' הוא בענין פירוט החטא.

ג. נוסח הוידוי

עיקרו של וידוי הוא רק שיאמר 'חטאתי עויתי פשעתי'⁴¹, ונהגו לאמרו בלשון רבים⁴² ולהוסיף עליו כמה דברים וביניהם אמירת אשמנו בגדנו וכו' ואמירת על חטא לפי סדר האלפא-ביתא⁴³.

ד. פירוט החטא

כתב השו"ע [סי' תר"ז ס"ב] דאם מתודה בלחש נכון לפרט החטא. והוסיף המ"ב [ס"ק ז'] דבזה אין חילוק בין חטא המפורסם לשאינו מפורסם דהכל גלוי לפני המקום. וטעם מעלת הפירוט הוא כדי שיתבייש יותר כשמזכיר חטאיו [ועדיין מקרי כסוי חטאה כיון שאינו נשמע לפני אדם].

ואחרי שהנהגו אצלנו הוא להתוודות בלחש ולא בקול⁴⁴, נכון הוא לנו תמיד לפרט. תוכן הפירוט הוא לומר לקב"ה את שם החטא וכדכתב הרמב"ם [א,א] "אנא ה' חטאתי עויתי פשעתי לפניך ועשיתי כך וכך"⁴⁵.

גם מי שאינו מפרט חטאו מ"מ בשעה שאומר חטאתי [עויתי פשעתי] צריך לחשוב על החטא המסוים ששב ממנו⁴⁶ ואם בא לשוב מכמה חטאים צריך לחשוב על כל אחד מהם⁴⁷.

ה. חזרה על וידוי דיוה"כ שעבר

עוונות שהתודה עליהם ביוה"כ שעבר ולא חזר עליהם אינו צריך לחזור ולהתוודות עליהם אבל משובח הדבר משום שנאמר וחטאתי נגדי תמיד⁴⁸.

⁴¹ הנה הרמ"א סי' תר"ז ס"ג כתב לעיקר הוידוי רק "חטאנו" אבל המ"ב ס"ק י"ב כתב עפ"י הפרי"ח "וה"ה שצריך לומר ג"כ עוינו פשענו" ובשעה"צ יא באר "דאנחנו חטאנו [לחוד] הוא רק וידוי על השגגות ולא על מזידות ומרד". וכל זה בדין וידוי דיוה"כ הבא על כל סוגי החטאים, אבל בוידוי הבא רק על שגגות משמע בשעה"צ דסגי מעיקר הדין באמירת חטאנו בלבד. [ובדעת הרמב"ם תשובה א,א שסתם בדין הוידוי לומר חטאתי עויתי פשעתי יש נידון אם על כל חטא מסוג אחד ואפילו רק ששגג צריך לומר את כל הג' דרגות שהזכיר (חטאתי עויתי פשעתי) או דצריך להתוודות רק לפי מה שהוא וכפשטות ענין הוידוי. ובקול אליהו להגר"א תהילים לב,ה כתב על מה שדוד אמר על חטא בת שבע חטאתי "יחפץ לומר גם פשעתי כדין כל המבקשים סליחה", ונראה ביאורו משום שדרך המתוודים המבקשים מחילה בכל לבם להגדיל בפייהם את חטאם לקראו אף בשם עוון ופשע להראות בכך עוצם חרטתם עליו וכניעתם הגמורה [וכן נראה ממש"כ שם "כי דוד אמר זאת (חטאתי) וכו' בחרטה מוחלטת עד אשר גם המלה האחת חטאתי היה די להעביר חטאו"], ומשום כך נקבעה צורת הוידוי לעולם להוסיף לומר עוון ופשע גם גבי שגגה גרידא. אכן בשעה"צ הנ"ל משמע דתוספת זו היא רק לכתחילה ולא לעיכובא].

⁴² ובטעם הדבר ראה לקמן אות ה' שמתודה כ"א גם על עוונות חבריו.

⁴³ טור [סי' תר"ז] "עיקר הוידוי הוא אבל אנחנו חטאנו אלא שנהגו לומר גם שאר דברים וכו'", מאירי [מאמר א' פ"י] "חדשים מקרוב באו פרטו בו פרטי חטאים רבים ע"ד אלפא ביתא", [וכן משמעות הרמב"ם שכתב בהלכות תשובה (ב,ח) "אבל חטאנו וכו'" הוא עיקרו של וידוי ואילו בסדר התפילות שלו הביא גם לחלק מההוספות שעפ"י האלפא ביתא, והיינו שאינן מעיקר הוידוי]. וכ"כ המ"ב ס"ק יב.

⁴⁴ ולכן לא נכנסנו לחילוקי הדינים שיש במתודה בקול מתי אסור מתי מותר ומתי נכון לפי השיטות השונות, ראה מש"כ בזה בשעה"צ ג' ואכמ"ל.

⁴⁵ ומקורו מדברי ריב"ב [יומא פ"ו]: שנאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב [רמב"ם ב,ג]. וכ"כ רש"י שם [ד"ה וצריך לפרט את החטא] "כשהוא מתודה אומר חטא פלוני חטאתי".

⁴⁶ דזהו תוכן הוידוי שמכיר בחטאו ומבקש עליו מחילה. שו"ר במאירי [חיבור התשובה מאמר א' פ"י] שכתב "נמצא לדעת ר"ע שאינו צריך לפרוט את החטא בשפתיו אלא שיזכרוהו בלבו ושיכללהו בדעתו במילות חטאתי וכו' " ועוד שם "שיהיו הגלויים לו חקוקים לו בלבו ושיכוון לכללם בדעתו בשעה שאומר חטאתי".

⁴⁷ ואפשר שהמתודה על כמה עבירות בלי לפרטם לאחר שהכיר שעבר על כל אחת מהן, סגי ליה עתה בוידוי בנתינת דעת כללית על כל אלו שהכיר בהן ואינו צריך עוד להתעכב במחשבתו ביחוד על כל מעשה ומעשה ששב ממנו [וראה זוה"ק (ח"א פ' חיי שרה דף קכ"ט ע"א) "זכאין אינון מאריהון דתשובה דהא בשעתא חדא ברגעא חדא קריבין לגבי קוב"ה וכו' ", ומשמע קצת שאפשר לעשות תשובה ברגע אחד על כל ריבוי חטאיו].

⁴⁸ מ"ב סי' תר"ז ס"ק י"ד.

עוונות שהתודה עליהם ביוה"כ שעבר וחזר ונכשל בהם, הגם שלא נעקרה תשובתו שעשה כהוגן בשעתה, מ"מ משמע דנכון [ואפשר דצריך⁴⁹] שיתודה על הישנות שוב ביו"כ זה יחד עם החדשות.

ו. וידוי על חטאים שאינו יודע שעשה

הנה מן הדין אין שייך וידוי על חטאים שלא יודע עשה⁵⁰ [וכ"ש חטאים שידע שלא עשה]. ומה שמצינו בנוסח הוידוי [הנדפס במחזורים] פירוט הרבה חטאים שאין אנו נכשלים בהם אינו חיוב ממ"ע דהתשובה אלא מנהג שהנהיגו קדמונים⁵¹ ומצינו בראשונים שני טעמים למנהג: האחד- ספר חסידים [סי' תר"א] ומהרי"ל [הל' מוסף יוה"כ אות יח] כתבו "לפי שכל ישראל ערבים זה לזה", והיינו שמתודה על עוונותיהם של האחרים⁵².

השני- עוד כתב ספר חסידים [שם] "כדי שיודה החייב שלא יתבייש להודות", וכ"כ המאירי [חיבור התשובה מאמר א' פ"י] "והסכימו על המתודה שיפרוט כל העבירות שבאותו נוסח אף אם לא עשאו ונתנו טעם לדבריהם מפני שצריך לדעתם לפרוט את החטא ושלא לבייש את החוטא תקנו להיות סדור כך בפי הכל"⁵³.

ויש טעמים נוספים באחרונים למנהג הוידוי על כל החטאים ומ"מ לכל הטעמים אין דין תשובה על חטאים שלא עשה⁵⁴.

⁴⁹ משמעות הברייתא [יומא פ"ז:] דבזה מודים חכמים לראב"י שצריך לשוב ולהתודות עליהם [וכן פירש המב"ט בבית אלקים פ"ו], והביאוהו הרי"ף והרא"ש, וביותר מזה איתא ברמב"ם [ב,ח] שפסק "חוזר ומתודה" אף על עבירות שלא שנה בהן לאחר תשובתו ביו"כ שעבר, וכ"ש הכא, ונראה שהוא חיוב מדרבנן פרט בתק"ח דהוידוי דיוה"כ, וטעמם נראה שאחרי שבקש מחילה ונסלח לו חזר לחטאו הרי שעליו לבקש עתה מחילה ביותר. מיהו השו"ע לא הביא דין זה הגם שמשמעות הרי"ף והרא"ש שהעתיקוהו בהלכותיהם והר"מ פסקו להדיא, והשתא צ"ד תקפו של דין זה ולכא' אחרי ששלושת עמודי ההוראה שעליהם נסמך השו"ע פסקוהו להלכה נראה שמה שהשו"ע לא הביא הוא רק מחמת השמטה וצ"ע, ועכ"פ גדרו הוא בודאי יותר מ"משובח" שכתב המ"ב [סי' תר"ז ס"ק י"ד] גבי מי שלא שנה בחטא.

⁵⁰ דמהות הוידוי הוא להודות [לפני השם] שמכיר בחטאו ולבקש עליו מחילה כמשנ"ת בראשונים [הו"ד בקונטרס מעשה התשובה ח"ב, תשובת המזיד הע' 4,5] וכשאנו מכיר בחטאו אין שייך וידוי. ועוד דהוידוי מכפר רק ביחד עם התשובה שיש בה חרטה, וא"א להתחרט על חטאים שאינו יודע שחטא בהם.

⁵¹ ראה מש"כ המאירי [שם, מאמר א' פ"י] "חדשים מקרוב באו פרטו בו פרטי חטאים רבים ע"ד אלפא ביתא", ובטור [שם] "ובאשכנז נוהגים לומר על חטא על סדר אלפא ביתא ומפרטים בו החטאים וכו' ובספרד אין נוהגים לאמר". וכ"כ במ"ב [סי' תר"ז ס"ק י"ב] שצ"ל חטאנו עוינו פשענו "אלא שנהגו לומר גם שארי דברים כגון מה נאמר לפניך וגו' אתה יודע רזי עולם ועל חטא".

⁵² וכע"ז כתב החיד"א [מדבר קדמות מערכת ו' אות יא] בשם האריז"ל. ומ"מ אף לטעם זה דערבות נראה דמהות וידוי זה איננה הוידוי דמצות התשובה [דיסודו שיודה החוטא בחטאו] אלא רק אופן בקשת כפרה על החוטאים שהוא מענין תפילה וכלשון המהרי"ל [הנ"ל] "דכל ישראל ערבים זה לזה וראיה דאומר כל אדם על חטא כסדרו אף אם ברור לו שלא עשה כמה עבירות הכלולים בו אלא מתפללין זה על זה".

⁵³ כוונתם נראית לפי שנהגו בזמנם להתפלל בימים נוראים את תפילת העמידה בקול [וכמ"ש השו"ע סי' תקפ"ב ס"ט] וחבריו שומעים וידוין. ולפי הנהוג היום שמתוודים בלחש ליתא לטעם זה [זולת בוידוי דחזרת הש"ץ].

⁵⁴ א. החיד"א בספרו לב דוד [פרק י"ב] כתב אולי חטא בגלגולים הקודמים וכן כתבו החיי אדם [כלל קמ"ג בבאור בגדנן] והבן איש חי [שנה ראשונה פר' כי תשא]. טעם זה כולל את כל נוסח הע"ל חטא' אך פשוט שאינו מן הדין [וראה לשון החיי אדם "נכון לכל אדם לומר כן שמא חטא בזה בגלגול אחר"].

ב. מי שלא מחה בחבירו נתפס על עונו [שבת נ"ד]. וצריך להתודות על אותו עון שעשה חברו [מלבד הוידוי על בטול מצות תוכחה]. ומ"מ טעם זה שייך רק במקרים מסוימים ידועים שהיה לו למחות ולא מחה, כך שאינו שייך בכל אדם ובכל החטאים. ג. משום "בחינות דקות" שיש בכל החטאים, ראה מש"כ להלן בנספח א' בתשובת השאלה שאינו שייך בכל אדם בכל החטאים. ד. עוד יתכן לבאר בטעם המנהג דתקנו נוסח הכולל חטאים רבים כדי שכל אדם יוכל להזכר במה ששייך אליו ויתודה עליו, וכיון שהכלל מורכב מהרבה סוגי אנשים צריך הנוסח לכלול את כל סוגי החטאים, וכע"ז מצינו בכלבו [יו"ד סי' קי"ג, הו"ד בד"מ סי' שלח] שכתב גבי וידוי שכיב מרע "טוב הדבר לפרט חטאיו וגם מה שלא נכשל כי אפשר מתוך כך יזכור הנשכחות ויתחרט בהן ויחזור בתשובה שלימה".

ודע שהגם שמחויב כל אחד לומר את כל החטאים שביודיו [מכח המנהג המקובל] מ"מ אין לו לאמרם באותה הכוונה שמתוודה על חטאים שיודע שעשאו, **שבאלו שעשאו מחויב להכיר בכך שחטא ולהתוודות עליהם לפני ה' ולהתחרט ולקבל להבא, ואילו בחטאים שאינו יודע שעשאו יש לו לאומרם רק כפי כוונת הטעמים השונים של המנהג**⁵⁵. [ופשיטא שאינו צריך להוסיף פירוט נוסף כגו' הפירוט לבעל החיי האדם והחיד"א ועוד, בדברים שלא נכשל בהם].

[וראה להלן בסוף הקונטרס מש"כ בתשובת השאלה על דברי הרמב"ם המפורסמים שאנו עוברים על כל החטאים הנזכרים ביודיו].

ז. וידוי על חטאים שמסתפק אם עשאו

חטאים שאדם מסתפק⁵⁶ אם נכשל בהם [ומצוי הדבר בשגגות ובהוראת היתר] צריך לשוב מהם והיינו להתחרט ולהתוודות עליהם על הצד שעשאו וכן צריך לקבל ע"ע חיזוק על להבא להיותו שמור מהם לעתיד⁵⁷.

ח. וידוי על חטאים שעשאו ושכחם

חטאים שנכשל בהם אך שכחם ואינו זוכרם כלל כך שאינו יכול עתה להתוודות עליהם מ"מ יש להם תקנה וכפרה אגב הוידוי והתשובה שעושה כדת על אלו הידועים⁵⁸ ורק צריך ביודיו להזכירם בכללות ולבקש עליהם⁵⁹. אכן מסתבר שאין כפרתם בדרגת הכפרה המובטחת למתוודה ושב על הידועים⁶⁰.

⁵⁵ משא"כ אם יאמרם בכוונת וידוי על חטא שעשה יש לו לחוש משום דובר שקרים לפני השם.
⁵⁶ וה"מ בספק ממשי ולא בחששא בעלמא שמסתבר לו שלא נכשל בהם [כדברים שאינם שכיחים או דברים שהוא זהיר בהם] שבכל אלו מן הדין א"צ לחשוש שמא ואולי נכשל בהם ואינו זוכרם דאחזוקי רעותא לא מחזיקין.
⁵⁷ רמ"א [סי' תרג] "וספק עבירה צריך יותר תשובה מעבירה ודאית כי יותר מתחרט שעשה משאנו יודע ולכן קרבן אשם הוצרך להיות יותר ביוקר מחטאת" [תר"י ריש ברכות], ומש"כ שצריך יותר תשובה צ"ב מה הנפק"מ המעשית [מלבד קרבן אשם תלוי שאינו בזה"ז] ואדרבה על הספק אינו יכול להתחרט ולקבל כמו על הודאי וכמ"ש חוה"ל שער התשובה רפ"ג, ולכאוי כונתו שצריך יותר לזרז עצמו לשוב וכדכתבו תר"י ריש ברכות דבספק "לא ישית אל ליבו לשוב ולפיכך החמירו בו יותר".
⁵⁸ מצינו בזה"ק [פ' בלק קצה:] שאדם צריך להתוודות על החטאים שזוכר מהם, וכל החטאים שהתכסו ממנו נמשכים ממילא אחריהם עיי"ש, והיינו שנחשב לו שהתוודה גם עליהם וזוכה לכפרה עליהם [וכמ"ש הרמ"ק ועוד שם, הו"ד בפירוש מתוק מדבש]. וראה דברי חוה"ל [שער התשובה פ"י] "כשיקבל עליו גדרי התשובה בכל תנאיה אשר בכוחו ויכלתו מהם, הבורא מיקל עליו תשובתו ועובר לו על מה שנעלם ממנו ונמנע עליו", וכן מצינו בדברי הח"ח [כבוד שמים פ"ג] בתשובה לאחד ששאל אותו איך ישוב מריבוי חטאיו שאינו זוכרם, ותו"ד שיתקן מה שביכלתו "ואז בודאי הקב"ה ימחל לו על העבר" עיי"ש.
⁵⁹ כן נמצא בנוסח הוידוי שבידנו "את הגלויים לנו ואת שאינם גלויים לנו. את הגלויים לנו כבר אמרנום לפניך והתוודינו לך עליהם, ואת שאינם גלויים לנו לפניך הם גלויים וידועים כדבר שנאמר וכו'", ומשמע שגם הם כלולים בבקשת המחילה הנזכרת שם. גם ביודיו של רבינו נסים גאון "על איזה מהם **אבקש** על הנסתרות או או על הנגלות וכו'" משמע דשייך לבקש על שאינם גלויים לנו, וביותר מזה מצינו בשע"ת [ש"ד, כ"א] שיש לאדם להתפלל כל ימיו על סליחת עוונותיו והוסיף לזה טעם [נוסף על השלושה שהזכיר בש"א מא-מג] "כי אולי יש לו כמה עוונות וחטאות שלא התבונן עליהם ולא זכרם ולא התודה עליהם, כענין שנאמר מנסתרות נקניי" [וראה עוד בהערה הבאה].
⁶⁰ סמך לדבר מצינו בד"מ [יו"ד סי' שלח ס"א] שהביא מהכלבו ביודיו שכיב מרע "וטוב הדבר לפרט חטאיו וגם מה [שחושב] שלא נכשל כי אפשר מתוך כך יזכור הנשכחות ויתחרט בהם ויחזור בתשובה שלימה", והיינו שבלי לזכרם יש חסרון ב"תשובה שלימה" דידהו [אכן כל זה רק בבחינת "טוב הדבר"], ויותר מזה מצינו בר"י [הו"ד בהערה הקודמת] שיש להתפלל תמיד על סליחת עוונות בעבור אלו השכוחים, דמשמע שיש חסרון בכפרתם בהיותם שכוחים ממנו ולא שב מהם להדיא.

ט. המחשבה קודם הוידוי

1. הנה ככל מצות עשה גם הוידוי צריך כוונה בעשייתו. לפיכך צריך השב לכוון לקיים מ"ע של והתוודו את חטאתם [במדבר ה, ו] לצאת ידי חובתו בה. [אכן גם בלי זה יוצא ידי חובה]⁶¹.
2. נכון שיחשוב שע"י הוידוי [עם התשובה] יזכה למחילה וכפרה על חטאיו ולהתקרב להשם, [ואפילו אם לא תהיה תשובתו שלימה ויזכה רק לכפרה חלקית הרי זה רווח עצום שאין לשער] וישמח בזה⁶².

י. המחשבה בשעת הוידוי [סיכום אותיות ו, ז למעשה]

- כשמתוודה על חטאים **שיודע שעשאם** - יחשוב שמודה שחטא בהם ומתחרט עליהם ומקבל ע"ע שלא לשוב בשום פנים ואופן לעשותם.
- כשמתוודה על חטאים **שמסתפק אם עשאם**⁶³ - יחשוב שעל הצד שעשאם מודה ומתחרט עליהם ויקבל ע"ע חיזוק על להבא שלעולם לא יעשם.
- כשמתוודה על חטאים **שאינו יודע שעשאם** - [כדוגמת גילוי עריות, ועידת זנות, שבועת שוא וכו'] יחשוב שמתוודה על חטאים שחטאו אחרים בהם ומתפלל עליהם משום שכל ישראל ערבים זה לזה⁶⁴ וראה הערה⁶⁵.

⁶¹ כדהביא המ"ב [סי' ס' ס"ק י] מהח"א "דהיכא שמוכח לפי הענין שעשייתו הוא כדי לצאת אעפ"י שלא כיון בפירוש יצא".

⁶² ידועה מעלת השמחה בכל המצוות שמגדילה היא מאוד את ערכן [כל העושה מצות בשמחה יש לו שכר אלף ידות] - ארחות צדיקים שער השמחה, וכתב הר"י (ש"ד, יט) על מצוה זו בפרטיות "שנתחייבנו לקבוע סעודה על שמחת המצוה בעיו"כ", אלא שכאן יש קושי מיוחד לשמחה אחרי שעצם המצוה מצריכה רגשות חרטה וצער בשעת עשייתה.

⁶³ ספק ממשי ולא חשש בעלמא שמסתבר לו שלא נכשל בהם.

⁶⁴ ואם יכול נכון להוסיף לכוון שאם חטא בחטא זה בגלגולים הקודמים מתוודה עליו.

⁶⁵ אכן יש מהם חטאים כדוגמת גילוי עריות שהגם שבגוף העבירה יודע שלא נכשל, מ"מ אפשר שנכשל באיסורים קלים ממנה המשתייכים אליה כדוגמת המסתכל בכוונה להנות או המהרהר בעריות ויכול לכוון עליהם אע"ג שכבר מתוודה על כל אחד מהם בפ"ע ב"שיקור עין", ב"הרהור הלב", ומאידך יש מהחטאים שאין בהם איסורים נוספים המשתייכים אליהם כדוגמת המובאים בסוף הוידוי - על חטאים שאנו חייבים עליהם אשם ודאי ותלוי, מיתה בידי שמים, כרת וערירי, וארבע מיתות ב"ד.

בענין דברי הרמב"ם שאנו עוברים על כל החטאים הנזכרים בוידוי

שאלה

בנוסח הוידוי אנו מפרטים חטאים רבים מאוד על סדר האלפא-ביתא. והנה ישנם החושבים שצריך כל אדם למצוא בעצמו במה עבר על כל אחד מהם, וסומכים זאת במפורסם בשם הרמב"ם [הביאו החיד"א בספרו מדבר קדמות וכע"ז בפלא יועץ ערך פחד ועוד ספרים] שאמר במענה לגדול אחד שלא רצה להתודות ביוה"כ משום שהיה יודע בעצמו שלא עשה דבר עבירה ולמה ידבר שקרים לפני השי"ת שחותמו אמת, וכתב לו הרמב"ם אילו ידעת אתה הנלבב כמה חומר עבודת השם יתעלה וכמה צריך וראוי ומוכרח לעבוד האלוק והאדון הזה, היית יודע **בודאי שאין כל יום שאין אתה עושה כל האמור בוידוי ועוד נוסף כהנה וכהנה**, וכל אדם נידון לפי חכמתו וכו' ואף על דבר זה שדברת עתיד אתה ליתן את הדין⁶⁶. האמנם עד כדי כך הוא החיוב מן הדין?

תשובה

הנה בהשקפה ראשונה נראית שמועה זו בשם הרמב"ם קשה להולמה. דהגם שפשוט שאין כוונתו שאדם עובר על כל גופי עבירות בכל יום אלא רק על "בחינות הדקות" שבחטאים [כמפורש בדברי החיד"א] עדיין קשה לומר שאדם עובר מן הדין על הכל- דא"כ לא שבקת חיים לכל בריה, ועוד דבברייטא יומא פו: מבואר שיש והאדם אינו עובר מן הדין על כל העבירות ואף אינו צריך להתוודות עליהן, ואפי' לא על אלו שכבר נכשל בהן בעבר [אף שהוא יותר עלול להכשל בהן], ולא רק בכל יום אינו עובר אלא אפילו שנה שלימה מיו"כ שעבר עד יו"כ זה⁶⁷, [וכן מבוארת מציאות זו בר"מ עצמו [תשובה, ב,ח] שכתב "עבירות שהתוודה עליהם ביו"כ זה חוזר ומתודה עליהן ביו"כ אחר אעפ"י שהוא עומד בתשובתו"⁶⁸], וכן נראה מהראשונים [ספר חסידים, מאירי, מהרי"ל] והפוסקים [ט"ז, חיי אדם, בן איש חי] שכתבו⁶⁹ טעמים שונים לכך שהמתודה מפרט את כל העבירות שבנוסח האלפא ביתא אף אם לא עשאו, והיינו שנקטו כמציאות פשוטה שאין כל אדם עובר על הכל.

⁶⁶ וז"ל הרב החיד"א בספרו מדבר קדמות מערכת ו' אות יא [שכמדומה שהוא המקור שממנו נתפרסמו דברי הרמב"ם הללו]: "חסיד אחד אמר להרמב"ם שלא היה רוצה להתודות ביום הכיפורים כסדר הוידוי המסודר, שהוא יודע שלא חטא באלה ואין לדבר שקר לפני המלך. והשיבו הרמב"ם: אלו ידעת אתה הנלבב כמה חומר עבודת ה' יתעלה וכמה צריך לעבוד האלוק הזה, והיית מקיף העבודה הראויה והמוכרחת לאדון הזה, היית יודע בודאי שאין כל יום שאין אתה עושה כל האמור בוידוי ועוד נוסף כהנה וכהנה. וכל אדם נדון לפי גודל חכמתו, שהרי מצינו שדוד ע"ה נכתב עליו עון אשת איש והיא היתה מגורשת מאוריה, ועון הריגתו אף כי היה חייב מיתה, ועון ציצית של המלך שאול אף כי היה רודפו והיה חייב מדין רודף מדין מחתרת, וכל כיוצא בזה לפי מה שהוא האדם כן משפטו ושאתו, ואף על דבר זה שדברת עתיד אתה ליתן את הדין, עד כאן אמרי קדוש. זה מצאתי בכתבת יד מכמה"ר חיים סאראגוסי ז"ל מבני בניו של הגאון הקדוש המר"ר יוסף סאראגוסי זצ"ל בעל הנס, וכמהר"ח הנזכר שמע מהרב הגדול מהר"ר אברהם סכנדר זלה"ה ששמע מפי סופרים איש מפי איש מפי הרמב"ם זצ"ל. וכו' עכ"ל.

⁶⁷ יומא פ"ו: נחלקו תנאים בעבירות שהתודה עליהן יו"כ שעבר ולא שנה בהן עד יו"כ זה אם חוזר ומתודה עליהן, [ונפסק בשו"ע (תר"י, ד') ש"יכול לחזור ולהתודות עליהן"], ואם אין לך כל יום שאין אדם עושה את כל האמור בוידוי איך יתכן שתעבור שנה תמימה ולא ישנה בעבירות שכבר נכשל בהן, ומוכח שהגם שלכל מצוה יש ענפים וענפים המתפשטים לבחינות דקות שעל ידן יש איזו שייכות לכל אדם לכל חטא, מ"מ חזינן דזה אינו נחשב לעבירות ששנה בהן ולכן אינו חייב מן הדין בוידוי עליהן.

⁶⁸ ועצם הדין שהצריך הרמב"ם לחזור ולהתודות עליהן הוא משום דפסק כראב"י בברייטא שם, וטעמו כדי שיהיה החוטא זוכר תמיד את מה שחטא בעבר אעפ"י ששב מזה ויליף לה מדכתיב 'כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד', ואי"ז החיוב של הוידוי מדאורייתא אלא רק מעלה מדברי קבלה.

⁶⁹ הובאו דבריהם לעיל אות ה'.

והנה ב'מדבר קדמות' הנ"ל להחיד"א כתב על מקור השמועה וז"ל מצאתי בכתיבת יד מכבוד הרב חיים סרגוסי וכו' ששמע מפי הרב הגדול מהר"ר אברהם סכנדר זלה"ה ששמע מפי סופרים איש מפי איש מפי הרמב"ם ז"ל וכו' עכ"ל.

אכן יש נוסח אחר [פחות מפורסם] לדברי הרמב"ם הללו והוא בספרו של בנו רבי אברהם 'המספיק לעובדי השם' בפרק הענוה וז"ל:

אעתיק לך את מאמרו המחוכם של אבא מרי זצ"ל, אמרו בפניו כי אחד משומרי הדת אמר בליל כיפור איני יודע על איזה עוון אחזור בתשובה ואמר אבא מרי זצ"ל בשמעו זאת: **מסכן שכמותו, לו ידע את אשר עליו לדעת היה חוזר בתשובה על שחושב הוא כי אין לו עוון לחזור עליו בתשובה**, וזהו מאמר נכון שחייב אדם להתחנך על ידו, עכ"ל.

והשתא נראה לדקדק בהפרש שבין שתי שמועות אלו שבשם הרמב"ם.

דלר"א בן הרמב"ם לא אמר אביו שהוא עובר על כל האמור בוידוי, ועוד **בכל יום**, ועוד שנוסף כהנה וכהנה, אלא אמר רק ש"היה חוזר בתשובה על שחושב הוא כי אין לו עוון לחזור עליו בתשובה", והיינו שטועה הוא לחשוב עצמו **נקי מכל עוון**, שבדאי אם ילמד את אשר עליו לדעת ימצא לו עוון לשוב עליו⁷⁰. וההפרש מבואר.

ומדברי רבי אברהם אין מקור לכך שהר"מ הטיל עלינו אשמה בכל העבירות הנזכרות בוידוי אלא רק קפיד הר"מ על הטעות של אחזקת אדם את עצמו כנקי לגמרי.

ולנוסח שמועה זו לא קשה מהברייתא יומא דלעיל ומהמציאות הנשקפת מדברי הראשונים והפוסקים הנ"ל.

והנה הגם שיש כאן שתי שמועות הנראות שונות⁷¹ זו מזו, מ"מ אפשר ששתיהן יכולות להיות אמת.

יסוד הוא שכל אדם נידון לפי מדרגתו ויכלתו, ואין דרישת התורה מהאדם הגדול כדרישתה מהאדם הרגיל⁷². והנה בגירסת ר"א בן הרמב"ם משמע שדיבר באדם רגיל [וכדמשמע בלשונו "אחד משומרי הדת"] שמחויב רק במה שהוא חיוב גמור, ועל זה שחשב שאין לו **שום עוון** תפסו הרמב"ם שמחשבה זו נובעת מחסרון ידיעתו את חובותיו, שבדאי תמצא לו איזו עבירה שמן הדין [אך פשוט שאיננו עובר על כל המצוות] ועליו לשוב בתשובה על מחשבה זו⁷³, ואילו החיד"א דיבר בתשובה "לאדם גדול" שבדאי נזהר מלהכשל בחטאים גמורים ולכן חשב שאין לו על מה לשוב,

⁷⁰ ובפרט לפי מה שנראה מלשונו "אחד משומרי הדת" דלא היה זה אחד מהחכמים או החסידים [כלשון הרב החיד"א], ובאדם שכזה נראה פשוט שאם רק ילמד את אשר עליו לדעת ימצא לו מה לשוב עליו.

⁷¹ אם אכן היו שתי השמועות מדברות על **אותו מעשה** וא"כ סתרי אהדדי הרי שפשוט שהמקור של ר"א בן הרמב"ם הוא היותר מוסמך שבידנו, שהרי לפי מש"כ החיד"א על מקור השמועה היא עברה כמה וכמה ידיים [משך הרבה דורות] ומה גם שרובם איננו יודעים מי הם, משא"כ באידך מקור יש לנו שמועה [אפשר אף מכלי ראשון] מבן הרמב"ם עצמו שהעתיק את מאמר אביו.

⁷² וכמ"ש החיד"א [הנ"ל הע' 66] בהעתיקו את דברי הרמב"ם "וכל אדם נידון לפי גודל חכמתו וכו' לפי מה שהוא האדם כן משפטו ושאתו". והחיד"א הוסיף "ודבריו חיים וקיימים ובהם יובנו כמה דברים קשים שמצינו במאמרי חז"ל ובדברי רבינו האר"י זצ"ל ודרך כלל למדנו רז"ל [יבמות קכא, ב] ואמרו שהקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה וכמה כלול במילות קצרות אלו, והטעם הוא פשוט שלתוקף זוהר בהירות עליונות נשמתם אפי' פגם כלשהו עושה רושם וטעון ליבון". [ולדבריו י"ל שהברייתא יומא דברה באנשים רגילים ובעבירות גמורות שבאלו ודאי שייך שלא שנה בהן מיום כפור שעבר עד יו"כ זה].

⁷³ והיינו דמלבד מה שמפסיד בכך לעצמו את התשובה על מה שחטא באמת [וכע"ז כתב בשע"ת (ב, ח) "יש אנשים רבים ימנע מהם אור התשובה כי הם זכאים וטהורים בעיניהם ולא יתעשתו על תיקון מעשיהם כי ידמו בנפשם שהם מתוקנים והם חטאים להשם מאוד וכו'"] עוד יש בזה פחיתות של סרך גאווה וכדמשמע ממה שרבי אברהם בן הרמב"ם הביא לשמועה זו בספרו בענין מידת הענוה, וכע"ז מצינו בשע"ת (ד, כא) "והשלישי כי ידמה שהוא **מתפאר** בהתודתו על הראשונים לבדם **כי לא חטא אחרי כן וכו'**".

אבל באמת לפי דרגתו נתבע הוא על בחינות דקות שבחטאים, ובחינות אלו שייכות אצלו בכל המצוות⁷⁴ [לפי דרגתו] ומחויב הוא לשוב ולהתוודות בכל מה ששייך אליו⁷⁵.

מה שאין כן בשאר בני אדם שאינם נתבעים על כל דקויות החטאים שאינם ברי הכי להשמר מהן וממילא אינם מחויבים מן הדין להשמר מהן ולהתוודות עליהן.

והנה מכל הטעמים לאמירת כל החטאים בודיו נראה שרק לטעם זה יש **שייכות** לחיוב מן הדין בכל החטאים, אלא שכל חיוב זה הוא כאמור רק בהתאמה לדרגתו של המתוודה, והיינו שיש לכל אדם לבחון לעצמו כל בחינה דקה בפני עצמה אם היא שייכת אליו או שלא⁷⁶.

⁷⁴ ראה בספר דרך פיקודיך לבעל הבני יששכר שכתב ענפים דקים לכל מצוה.

⁷⁵ ונראה פשוט שגם אנשי המעלה אינם עוברים בהכרח על כל החטאים בדקויות [דא"כ לא שבקת חיי לכל חסידא] אלא מכיון שחסיד זה סבר שאין לו לשוב מכלום הבין הרמב"ם שודאי איננו בודק את עצמו כדבעי והוכיחו בדרך הפלגה שאם יבדוק אפשר שימצא עצמו אף עובר על כולנה. [ועדיין קשה לשון גירסא זו "היית יודע בודאי שאין כל יום שאין אתה עושה כל האמור בודיו", וצ"ע].

⁷⁶ הנה יש בחינות דקות של חטאים השייכות רק לאנשי מעלה כדוגמת חסרון ביראת הרוממות ובהתמדת מעלת ה"שיויתי" [כמ"ש בקונטרס מעשה התשובה בביאור "הטעות החמישית"]. ואחרי שהדברים תלויים בדרגתו הרוחנית של כל אחד ואחד א"א לתת בזה הגדרה איזו מעלה או חומרא היא מחויבת לו, ומ"מ יתכן לומר שכל שאינו מרגיש את המעלה שבדבר או את הטעם שבחומרא זו הוי סימן שאינה שייכת אליו ואינו נתבע עליה וממילא אין לו מה להתוודות עליה מן הדין.

נספח- בביאור דברי הרמב"ם במעלת עשי"ת

א. כתב הר"מ [תשובה ב,ו] אע"פ שהתשובה והצעה יפה לעולם, בעשרת הימים שבין ר"ה ויוהכ"פ היא יפה ביותר ומיד היא מתקבלת שנא' דרשו ה' בהמצאו וכו' עכ"ל,

ונראה שמיד היא מתקבלת היא פירוש למש"כ שהיא יפה ביותר בימים אלו [שכן בביאור יפה ביותר עדיין לא מבואר לענין מה]⁷⁷.

וצ"ד משמעות 'מיד' דכתב הר"מ, דאין לפרש שמסגולת ימים אלו שאף תשובה חלקית שחסר בה בג' העקרים המעכבים [המבוארים בר"מ תשובה ב,ב] מתקבלת היא, דמלבד מה שלשון מיד משמעותה הפשוטה מהירות לעומת עיכוב ואין במשמעותה שינוי בעצם עשיית הדבר, עוד לשון "התשובה" דנקט הר"מ בהא הידיעה פשוטה היא התשובה הידועה שפירשה מקודם לעיל ב,ב, [ונראה הערה מש"כ הצ"ח בביאור הר"מ ומה שיש להק' ע"ז]⁷⁸.

ב. ונראה לבאר הר"מ עפ"י מקורו בסוגית הגמ' ר"ה יח: [וכמ"ש מפרשי הר"מ כס"מ, לח"מ, מגדל עוז ועוד] שם הובאה מחלוקת תנאים אם יש כח בתשובת וצקת יחיד לקרוע גז"ד או לא והר"מ פסק כדברי ר' יצחק [בסוגיא שם והעתיקוהו הר"יף והרא"ש ועוד רבים] יפה צעקה לאדם בין קודם גז"ד ובין לאחר גז"ד, וזה מה שבא לבאר הר"מ שאע"פ שהתשובה והצעה יפה לעולם לקרוע גז"ד, בעשרת הימים שבין ר"ה ליוהכ"פ היא יפה ביותר ומיד היא מתקבלת [משא"כ כל השנה שנצרך משך זמן לקריעת גז"ד]⁷⁹ ולא מבעיא אם עדיין לא נחתם גז"ד כגון בבינונים שאז התשובה והצעה מועילות שלא יחתם עליהן גז"ד של פורענות אלא אפי' אם כבר נחתם הגז"ד [כגון ברשעים גמורים או שנחתם כבר בשנים קודמות גז"ד של פורענות לעתיד כגון שימות בקיצור ימים ושנים וכיוצ"ב] יפות התשובה והצעה בעשיית לקרוע הגז"ד יותר מאשר בשאר ימות השנה⁸⁰.

ויש להאיר דמש"כ הר"מ "התשובה והצעה" אינם תרי מילי אלא דבר אחד והוא תשובה שיש עמה צעקה, וזה שכתב גבה לשון יחיד "יפה היא ביותר" ולא כתב יפות הן ביותר [וכן "ומיד היא

⁷⁷ והטעם שהר"מ הוסיף היא יפה ביותר ולא נקט לשון קצרה מיד היא מתקבלת, נראה דהר"מ קאי על לשון ר' יצחק [ר"ה יח:] יפה צעקה לאדם בין קודם גז"ד ובין לאחר גז"ד, וזהו שפתח הר"מ אע"פ שהתשובה והצעה "יפה לעולם" [למד שואית] מ"מ בעשיית היא יפה ביותר לענין שמתקבלת מיד.

⁷⁸ בדרושי הצ"ח [ריש דרוש ט] ביאר לשון מיד דכל ימות השנה מעוכבת כפרת הלאוין [הרגילים] ואילו ביוהכ"פ מתקבלת היא מיד כמבואר בברייתא [יומא פו. הביאה הר"מ תשובה א,ד], וילה"ק דהר"מ מייירי בכל עשיית והרי גם בהם כפרת הלאוין עדיין מעוכבת עד יוהכ"פ ואי"ז מיד, ועוד דסתימת לשונו "התשובה" לא משמע דמייירי רק בתשובת הלאוין אלא גם בעשין, והרי בעשין א"צ כלל ליוכ"פ לכפרתם אלא כל יום שישבו עליהם "לא זז משם עד שמוחלין לו מיד" [לשון הברייתא יומא פו].

⁷⁹ דהנה בגמ' שם יש מחלוקת תנאים אם יש כח ליחיד בתשובתו ותפלתו בלב שלם לקרוע גז"ד, וגם לר' יצחק [ורבי מאיר] שיפה צעקה לאדם אף לאחר גז"ד אין הכונה שמיד קורעת הגז"ד אלא שיש בה תועלת ויש תפילה שנענית מיד ויש שנענית לאחר זמן מרובה, ובר"ן [על הר"יף] כתב יפה לאדם "דאפי' היכא דלא מיקרע גז"ד ממעטת את הפורענות" ולפום ריהטא משמע שפירש שגם לר' יצחק אין בכח תשובת וצקת יחיד לקרוע גז"ד אלא רק למעט הפורענות. אכן במשנה כסף [י"ל תקע"ז] הק' דמפורש בגמ' יז. שלר' יצחק ד' דברים מקרעין גז"ד של אדם צעקה, ושינוי מעשה [תשובה] וכו' ואין אפשר לפרש שלר' יצחק אין כח בתשובת וצקת יחיד לקרוע גז"ד וביאר דאין כוונת הר"ן שאין כח ליחיד לקרוע גז"ד אלא כוונתו דאפילו במקום שא"א לקרוע גז"ד כגון שיש עם הגז"ד שבועה שמבואר בגמ' שם שאינו נקרע מ"מ מהני למעט את הפורענות [ועיי"ש שדייק את זה בלשון ר' יצחק שנקט לשון יפה, ובדברי הר"יף שהביא את דברי ר' יצחק רק לאחר הגמ' שגז"ד שיש עמו שבועה לא נקרע] ויש לדייק כדבריו בלשון הר"ן שלא כתב דיפה אפי' דלא מיקרע גז"ד, אלא כתב דאפי' היכא דלא מקרע גז"ד ומשמע דגם יחיד יכול לקרוע גז"ד אלא אפי' היכא דלא מיקרע מ"מ מהני למעט את הפורענות.

⁸⁰ הנה הגם שיש שלמדו למסקנת סוגית הגמ' שיחיד אין בכוחו לקרוע גז"ד [אפילו בתשובה וצקת] שכל מעלת עשיית היא רק לבינוניים שעדיין לא נחתם גז"ד דינם [כדלעיל לפו"ר דברי הר"ן בהע' קודמת], מ"מ הרמב"ם סיים "בד"א ביחיד אבל בציבור כל זמן שצווקים בלב שלם הם נענין" ומשמע שהשווה כח היחיד בעשיית אף שנחתם גז"ד דינו לכח הציבור בשאר ימות השנה, ובציבור הרי מייירי אף לאחר עשיית שכבר נחתם הגז"ד.

מתקבלת" בלשון יחיד], וכן הוא מסברא דאיך אפשר שתתקבל צעקה מבלי תשובה להעביר הפורענות שנגזרה עליו בגין חטאו בעודו שרוי בחטא⁸¹.

ג. והנה המבייט [בית אלקים פט"ו] כתב "התשובה מועילה לעולם אבל מר"ה ליוהכ"פ מועילה יותר ומקובלת גם כי לא תהיה כ"כ תשובה גמורה", ולשונו נראית שמקורה בר"מ הנ"ל ולפייז משמע שפירש כונתו לענין שמקובלת גם אם לא תהיה כ"כ תשובה גמורה, וענין תשובה גמורה משמע בדבריו בפ"ג שהיא התשובה שיש בה את שאר העיקרים הנוספים על אלו המעכבים והם מועילים לחזקה ולקיימה ולזכך את השב להיות כמו קודם חטאו, ולפייז אפשר שלמד בכוונת הרמב"ם שבימים אלו גם תשובה שלא הושלמו בה כל כך העיקרים שאינם מעכבים מקובלת היא לפני הקב"ה להשיג על ידה את המעלות ששיג מי שעשה את עבודת כל העיקרים⁸², וראה הערה⁸³.

⁸¹ ולא מבעיא אם נפרש דהצעקה היא שצועק שתתקבל תשובתו [ודומיא דצעקה שכתב הר"מ לעיל פ"ב ה"ד] פשוט שא"א לה להיות דבר נפרד בלי תשובה, אלא אפי' אם נפרש שצועק היינו לקרוע גז"ד וכמשמעות הסוגיא בר"ה מ"מ מסתבר כנ"ל, והטעם דהר"מ הזכיר תשובה עם צעקה אפי' שבדאי גם תשובה לחוד יש בה כח להעביר גז"ד, י"ל דהסוגיא בר"ה דיליף מקרא דיחיד יש לו כח בעשיית [כמו ציבור כל השנה] יליף מקרא [ישעיה נה,ו] דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב ושם מיירי גם על התשובה [דרשו] כדתרגם המתרגם שם ראה רד"ק] וגם על הצעקה [קראוהו].

⁸² וראה לעיל בקונטרס במצות התשובה ביוה"כ אות ה' שכן משמע קצת גם בשע"ת ובדרך השם.

⁸³ ויש להעיר דהר"מ לא הביא כלל את רוב עשרים עיקרי התשובה וא"כ קשה לבאר כך בדעתו, ואפשר שכוונת המבייט דמבואר ברמב"ם [רפ"ב] שיש מדרגת תשובה "גמורה" שהיא ע"י עמידת השב בפועל בנסיון העבירה [ודכוותיה נראה שאף בלי הנסיון בפועל שמזדמן משמים, כל שיש ידיעת שמים שהתחזק בתשובה כל כך שיעמוד בנסיון שנכשל בו, הרי זו ודאות לעתיד והוי כמי שכבר עמד בפועל בנסיון, וזה יותר ממה שיש לשב בתשובה הרגילה אומדנא עצמית שלא ישוב לזה החטא לעולם, ואופן זה מפורש הוא בר"י (א, ממ"ט) ונתבאר במעשה התשובה בנספח ב' בביאור הדרך לזכות בתשובה המעולה]. ובדרגת תשובה זו זוכה להיות "אהוב ונחמד הוא לפני הבורא וכאילו לא חטא מעולם" [לשון הר"מ ז,ד], ועוד [שם, ז] "צועק ומיד נענה" ויעושה מצוות ומקבלים אותן בנחת ובשמחה וכו' ומתאווים להם", וכל זה הוא ממש מעלת הריצוי שהרחיב בה רבינו יונה [נתבאר במעשה התשובה נספח הנ"ל אות א']. והנה להגיע לדרגא זו כל ימות השנה נדרשת בדר"כ עבודה גדולה וממושכה וזהו שכתב הר"מ להני תרתי, התשובה והצעקה, להשיענו שמכח מעלת קירבת השם שבעשיית שניהם מיד מתקבלים, התשובה אף שנעשתה רק בעיקריה המעכבים מתקבלת היא מיד במעלת הריצוי, והצעקה מתקבלת היא מיד לענין ענייתה.

ועתה מה ה' שואל ממך

חשיבות קיום מצות התשובה גם כאשר אינה שלימה כדן.

א. ישנם רבים המרגישים מבוכה בבואם לקיים מצות תשובה. הנה מצד אחד אין כפרה ביוכה"פ בלי תשובה ואין תשובה מבלי עיקריה המעכבים [חרטה, וידוי, עזיבת החטא וקבלה להבא] וא"כ כדי לזכות לכפרה צריך לשוב כדן עם הקבלה להבא, ומצד שני קשה לשוב על כמה חטאים בב"א וכן קשה מאד לעשות בב"א שינוי גדול בר קיימא בחטא שהורגל בו כך שהתשובה למעשה היא רק ע"י עבודה בהדרגה [ראה מעשה התשובה מכתב ב'], ולפעמים האדם מרגיש אחרי שיש לי הרבה דברים שאני צריך לשוב עליהם ולמעשה אני יכול לשוב אלא רק על כמה דברים בודדים קלים א"כ במה אזכה לשנה טובה ולמצות תשובה ולכפרה ביוכה"פ, ומחשבות אלו מביאות לרפיון ידיים מכל עבודת התשובה.

הצגת הקושי

ב. וכדי להגיע לפתרון המבוכה הזו נקדים בדוגמא המצויה בזמננו [ונרחיב בה מעט כדי להראות עד כמה היצר מסמא את עינינו כדי שנתיאש מעשיית התשובה].

מהו רצון ה'
כעת ממני

הנה בעלי תשובה כשמתחילים לשמור תורה ומצוות מדריכים אותם בתחילה לשמור את יסודי התורה [שבת, כשרות וכדו'] **באופן הדרגתי לפי כוחם** ורק לאחר שהתרגלו בהם מוסיפים להם עוד חלקים עד הגיעם לשמירת הכל. והנה אם יבא הבע"ט וישאל אותנו האם לשמירת השבת די לי רק לא לנסוע ברכב ולא להדליק אור וכדו'? נאמר לו ח"ו, כל הל"ט מלאכות עם כל תולדותיהן בשלימות רק הם נחשבים לשמירת שבת, ואם יגיד הבע"ט א"כ אני רוצה להתחיל מיד בשמירת שבת בשלימות כדן ולא להסתפק בכמה דברים בודדים, נשיב לו רצון הקב"ה ממך כעת הוא רק את אותם דברים שהדרכנו אותך! משום שרק זה בכוחך לע"ע לעשות שכן אנחנו יודעים שבדרך כלל אי אפשר לעשות שינוי אמיתי בר קיימא בבת אחת ואם תתחיל עם הכל בבת אחת הרי שתגיע בהמשך להרגשה שזה מעבר לכוחותיך ותתיאש מזה ותשאר בלי כלום, ומשום כך הקב"ה רוצה **ממך כעת** שלא תתחיל את שמירת השבת בשלימות כל מלאכותיה והלכותיה. ואם תקפוץ ותתחיל מיד בשמירת שבת כהלכתה **לא** תעשה בזה את רצון ה', ודברים אלו פשוטים הם למבין.

וכעת נשוב למצות התשובה שלנו, מצד אחד עלינו לדעת שתשובה כדינה היא אכן ע"י עשיית עיקריה המעכבים בשלימות ובכללם הקבלה להבא שלא ישוב לעולם, אמנם כשבאים לשוב **למעשה** צריך לדעת מה רצון ה' ממני **כעת**! וכל שברור לי [ע"פ נסיון העבר, או עפ"י התייעצות עם ת"ח] שאם אקבל ע"ע הרבה דברים בב"א או דבר שזוקק שינוי גדול בפ"א לא אצליח לעמוד בזה, א"כ רצון ה' ממני עכשיו הוא שאקבל רק על החלקים שאני מסוגל לעמוד בהם, **ורק ככה אעשה רצון ה'!!**

וכמו שבדוגמת בעל התשובה הנ"ל הגם שאי"ז שמירת שבת כהלכתה מ"מ ברור שיהיה לו שכר עצום על כך שעושה רצון ה', כך בנידו"ד למרות שעדיין אי"ז תשובה המכפרת את הכל מ"מ הוא עושה את מה שה' שואל ממנו ובודאי יהיה לו שכר עצום על זה.

ג. אמנם עדיין יכול האדם לחשוב נכון שזה מה שאני יכול וצריך לעשות ואקבל ע"ז שכר אבל סו"ס אני רוצה שנה טובה ולהכתב בספר החיים ואם אני לא אעשה תשובה כדינה על העוונות איך אזכה לשנה טובה? ומחשבה זו מדאיגה וגורמת לאדם חוסר במנוחת הנפש ומקשה עליו לעשות את אותה התשובה שביכולתו.

מה עם שנה
טובה

ד. ובאמת גם מחשבה זו היא טעות, דכבר כתב הגר"ס זצ"ל [אור ישראל אגרת ל] דיש מושג של "בעל תשובה" ויש מושג נוסף של "עושי תשובה", והיינו שמי ששב כדין עם העיקרים המעכבים הוא אכן בע"ת וזוכה לכפרה. אבל יש מושג של "עושי תשובה" שהוא מי שעדיין לא שב כדין עם וידוי וקבלה להבא, רק יש לו **הרגש בפגם מעשיו** שע"י יש תקוה שישוב בתשובה, וכל שהאדם "מוכשר לתשובה הקב"ה מאריך אפו וממתין על תשובתו וחי", וממשיך שם הגר"ס שאף שהוא כעת רשע מ"מ אם הוא מוכשר לתשובה שיש תקוה שיתעורר לתשובה הקב"ה כותבו בספר החיים [עיי"ש שביאר בזה את הגמ' בנדה ע:]. ובאמת את יסוד הגר"ס כבר כתבו המבי"ט [בבית אלקים פ"א] והאווה"ק [ויקרא כו, טו ד"ה לבלתי עשות] ועוד רבים, וטעם הדבר נראה לבאר שהרי כבר העיד ה' ע"י נביאו יחזקאל "כי לא אחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכיו וחייה" ואחת מ"ג המדות היא "ארץ אפיים" שממתין מלהפרע כדי ליתן שהות לחוטא לשוב בתשובה, וכשהאדם מתחרט על עוונותיו ורוצה לשוב מהם כבר בזה הוא מעורר את מדת הרחמים שתעכב את הפורענות כדי ליתן לו שהות לשוב בתשובה כדין⁸⁴.

מה עם הכפרה

ה. אמנם עדיין יש מקום ליצר לטעון נכון שזה רצון ה' כעת ממך שאת קבלת התשובה תקבל רק על מה שביכולתך להתמיד בקיומו ונכון שע"י תכתב בספר החיים, אבל סו"ס תקות האדם היא להתכפר על העבירות ע"י התשובה ואת זה כמעט ולא תשיג בתשובתך אחרי שאינך יכול לקבל כדין על רוב עוונותיך.

תשובה ליצר

ו. ובאמת גם לענין הכפרה יש מה להשיב ליצר. ראשית הרי ישנם חטאים שאינני מורגל בהם ואם אשוב אזכה בהם לכפרה שלימה [ולקיום מ"ע דתשובה], וכמו מי שיש לו מוס ביד ומוס ברגל ויכול לרפאות רק אחד מהם ודאי שלא ימנע מלרפאות את האחד מחמת שישאר מוס בשני.

ושנית, גם באותם העוונות שאיני יכול כעת לקבל עליהן כדין, כבר החרטה לחוד מועילה **להקל מאד** בחומר העבירה ועונשה, ראה הערה⁸⁵.

⁸⁴ ואפשר דבבחינה מסוימת מי שעדיין לא השלים תשובתו יש עליו יותר מידת "ארץ אפיים" מאשר בע"ת שמשלים תשובתו, דמי שהשלים תשובתו אם הגיע זמנו למות אין לו בזה הפסד גדול שהרי כבר זכה לשוב ולהתכפר על חטאיו, משא"כ מי שרק רוצה לשוב [וכ"ש מי שכבר התחיל בעבודת התשובה] ועוד לא שב בתשובה גמורה אם ימות קודם שיזכה לשוב הרי יהיה לו בזה הפסד נחצי וגביו שייך יותר מידת "ארץ אפיים" לתת לו עוד שנת חיים כדי שיוכל לשוב ולהתכפר, ועיין.

⁸⁵ כמ"ש הח"ח [אהבת חסד פ"ג בהערה] שגם אדם שלא יכול להתגבר על יצרו עכ"פ יאנח על זה בשברון רוח כדי שהמקטרג שנברא מהעבירה יהיה עכ"פ בעל מוס.

ובלב אליהו [דברים עמ' שמג] "וכך שמעתי מהג"ר איצל בלאעזר ז"ל שאמר בזה"ל אם אחד עובר עבירה ומתאנח עליה, כותבין וחותמין עליו בשמיים פלוני עבר עבירה פלונית אבל עם אנחה, ואם אחד עובר עבירה ואינו מתאנח כותבין עליו שעבר עבירה בלא אנחה, וסיים ר' איצל שההבדל והריחוק בין עונשו של זה מזה הוא **הרבה יותר מהריחוק שבין שמיים לארץ**". ובאמת יסוד זה כבר רואים ברמב"ן עה"ת [דברים לא, יז-יח] שכתב שעל שהיה להם הרהור חרטה על מעלם והכרה כי אשמים הם, **כבר היה ראוי לרוב חסד השם שיעזרם ויצילם**, ולכך אמר כי על הרעה הגדולה שעמ"י עשו לבטוח בע"י לא יזכו עדיין לגאולה "עד שיוסיפו על החרטה הנזכרת וידוי גמור ותשובה שלימה כמו שנאמר למעלה [ל, ב] ושבת עד ה' אלוקיך וגו' " [והיינו תשובה עם קבלה להבא כדפירש הרמב"ן שם. ל, ב] עכ"ד, ומבואר שאעפ"י שעדיין לא שבו עם קבלה להבא מ"מ מועיל שינצלו ממה שכתוב קודם ומצאום רעות רבות וצרות. והיינו שאפי' בחטא ע"י החמור החרטה לבדה כבר מועילה להנצל מקושי יסורי הגלות, וכ"ש הוא בשאר עבירות, ומשמע עוד בדבריו שבשאר עבירות שאינם בחומרת ע"י אף יכולה החרטה לבדה להועיל **להנצל לגמרי מעונשי העוה"ז**. [ורק לענין הכפרה לעוה"ב לא סגי בהכי ובעינן לתשובה כדין]. וכע"י כתב בדרשות הר"ן, סוף הדרוש העשירי.

ז. ובאמת כאשר האדם יעשה תשובה כדין על מה שביכולתו אפי' אם זה מועט מאד ביחס לכלל העבירות שאינו יכול כעת לשוב עליהם בשלימות הקב"ה יגמור בעדו וכדאיתא בחז"ל [פסיקתא רבתי פרשה מד] "שובה ישראל עד ה' אלוֹקִיךָ משל לבן מלך שהיה רחוק מאביו מהלך מאה יום, אמרו לו אוהביו חזור אצל אביך אמר להם **איני יכול**!! שלח לו אביו ואמר לו הלך מה שאתה יכול **לפי כחך** ואני בא אצלך **שאר הדרך**, כך אמר להם הקב"ה שובו אלי ואשובה אליכם" וכל אחד מבין שגם אם כוחו מועט אבל הקב"ה שהוא כל יכול לא יקשה עליו להשיבו בתשובה **שלימה לפניו** והרבה דרכים למקום לסייע לאדם לזכות לתשובה וכפרה שלימה על כל עוונותיו⁸⁶.

ועיקר מלחמת היצר עם האדם היא לגרום שלא יעשה את המעט שיכול לעשות, משום שהיצר יודע את היסוד הנ"ל שאם תעשה את המעט שבכוחך **תשיג גם את השאר**⁸⁷.

העולה מהדברים שכל אחד צריך להתחרט על כל עוונותיו ולחפש להם דרכי תשובה בכל יכלתו, ובאותם עוונות שמרגיש שביכולתו לקבל עליהם על להבא כדין יקבל- ויזכה בהם לתשובה וכפרה שלימה, ובאותן עוונות שמרגיש שעדיין אינו מסוגל לקבל עליהם כדין, יתחרט עליהם וישתדל להרבות בחרטה ובצער עליהם כפי כוחו ע"י התבוננות במחשבות החרטה והיגיון שכתב הר"י⁸⁸, ויחשוב הרבה על כך שרוצה לשוב עליהם [אלא רק מרגיש שאינו מסוגל כעת], ובידו יכוון שמודה ומכיר שחטא בהם ומתחרט עליהם ומקבל ע"ע להשתדל בכל כוחו להמנע מהם ומבקש מהקב"ה שימחל לו עליהם, ואז הגם שעוד לא יזכה לכפרה שלימה עליהם, יזכה להקל ע"ע הרבה מענשם ויועיל לעורר את רחמיו ית' לכתבו בספר החיים כדי שיזכה לשוב בתשובה שלימה. וכשאדם יעשה מה שבכוחו לעשות הקב"ה יעזרהו לשוב בתשובה שלימה לפניו! יה"ר שנוזכה לכך!

⁸⁶ ובדורנו רואים בחוש את הסייעתא דשמיא והעזר ממרום להשיב לב בנים לאביהם שבשמים, כאשר אלפים ורבבות זכו להתהפך מהקצה אל הקצה ואע"פ שפעמים רבות בתחילת דרכם היו **בטוחים** שאי"ז לפי כוחם ואין זה ביכולתם להפך להיות שומר תורה ומצוות [ותופעה זו מחזקת את התביעה מהאדם שלא יתיימש אלא יעשה כל מה שבכוחו, ויתפלל ויחל לה' ית' שיעזרהו להשלים את תשובתו, ראה רש"י ביצה כה ע"ב ד"ה חצובא וק"ו בעניננו].

⁸⁷ ודבר זה הוא מהדברים העיקריים שהיצר מרפה ידי האדם שמכניס מחשבה בליבו ממילא אין לי סיכוי להיות בע"ית גמור שהרי על דבר אחד אני צריך להשקיע הרבה כוחות וכולי האי ואולי... אמנם כאשר ישיב האדם אל ליבו שהדבר **האחד** שמתמודד איתו הוא הפתח כחודו של מחט לזכות לס"ד להגיע לתשובה שלימה, יאבק עליו בכל כוחו ויצליח, וכפי שהבטיחונו חז"ל.

⁸⁸ הר"י בעיקר החרטה [אות י'] האריך בשבע מחשבות המביאות לחרטה ונציין בקצרה: א. עונש יסורים בעוה"ז. ב. טמאתי נפשי ונעשיתי רע בעיני השם. ג. הרוחתי הנאה זמנית במחיר הפסד שכר נצחי. ד. נדמיתי לבהמה [שהולכת רק אחר הערב לשעתו]. ה. עשיתי הפך התכלית שבעבורה נבראתי. ו. הייתי אף גרוע מבהמה [בחוסר הכרתי את אדוני]. ז. זכרון יום המות, ובעיקר היגיון [אות יב] הוסיף את המחשבה על חומרת הממרא את יוצרו וחומרת כפיות הטובה על טובותיו ית' עליו בעבר ובהווה.

ניתן להשיג את הקונטרס בפנייה למייל הנ"ל וכן את הקונטרסים :

מעשה התשובה - בהירות במצות התשובה [מהדו' מורחבת אלול תשע"ט].

דרך תשובה לנשים ונערות - הקבלה לעתיד ע"פ דברי הגר"י סלנטר.

הריני מוחל - בהירות במצות פיוס ומחילה.

זכות זיכוי הרבים תעמוד למסייעים בהוצאות. ניתן לתרום דרך עמדות נדרים פלוס ע"ש 'מעשה התשובה' או דרך **טלפון** נדרים פלוס 03-6730585 שלוחה 2309.